

ΠΕΡΙ ΚΟΥΚΛΕΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΕΡΩΝΥΜΟΥ ΑΥΤΗΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΓΥΡΩΝ

I

§ 1) Μεταξύ Στενιμάχου και Φιλιππουπόλεως απέχονσα εκατέρωθεν περί τὰ 12 χιλιόμετρα, τῆς μὲν νοτιοανατολικῶς, τοῦ δὲ δυτικῶς, κεῖται ἀμφιθεατρικῶς ἐν τῇ ὑπωρεῖᾳ τῆς Ροδόπης ἡ ὠραία κώμη Κούκλενα. Ἡ ὑπὸ καλλισταφύλων ἀμπελώνων καὶ καπνοφυτειῶν μετὰ κερασεῶν καὶ καρπῶν, τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένον, περιβαλλομένη αὕτη κώμη καὶ εἰς πηγὰς ποτίμων ὑδάτων ἀφθονοῦσα κατακεῖτο μέχρι πρὸ τριακονταετίας ἀποχευστικῶς ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Μωαμεθανῶν, ζώντων ἀπὸ αἰῶνων ἐν ἀγαθῇ ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ. Διασφᾶξ τοῦ ὅρου ἱκανῶς βαθεῖα, δι' ἧς κατέρχεται κελαρύζων ρυάξ, διαχωρίζει τὴν κώμην εἰς δύο συνοικίας, ὧν ἡ μὲν δεξιόθεν ἦτο ἄλλοτε ἡ Μωαμεθανικὴ διασφῶμένον καὶ νῦν τῶν δὲ τζαμιῶν τῆς μετὰ τῶν μιν αἰσθάνων, ἡ δὲ ἀριστερόθεν ἡ Ἑλληνικὴ μετὰ τῆς ἐκκλησίας τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ὅμως τῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο κατοικοῦντες καὶ ἐν τῇ Μωαμεθανικῇ συνοικίᾳ πληροῦντες τὰ ἐν τῇ μεταναστεύσεως ἐνίων Μωαμεθανῶν εἰς Τουρκίαν γεννώμενα κενά.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς κώμης, ὅστις ἀρχομένου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνῆρχετο εἰς 200 περίπου οἰκογενεῖας (1), ἐδιπλασιάσθη ἐν διαστήματι ἑνὸς αἰῶνος ὑπερβαίνων κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν ἐν τῇ χώρᾳ κίνημα (1906) τὰς 2000 ψυχῶν, ὧν ὑπὲρ τὸ ὡαῖον ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ Μωαμεθανοὶ οὐδενὸς Βουλγάρου ὑπακούοντος. Μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν πολέμων ὅμως διαδροὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν κατὰ τὰς συνθήκας ἀνταλλαγὴν τῶν ἁλλοεθνῶν μειονοτήτων μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος, ἡ κώμη συνφοκίσθη ὑπὸ Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Θράκης καὶ Μακεδονίας, δι' οὓς ἐκτίσθη ἐν τῇ Μωαμεθανικῇ συνοικίᾳ ὠραία μεθ' ὑψηλοῦ κωδωνοστασίον ἐκκλησία καὶ μέγα διώροφον σχολικὸν κτίριον, ἐν ᾧ στεγάζονται τό τε τετρατάξιον δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὸ τριτάξιον ἡμιγυμνάσιον, ἀμφοτέρωτα μεικτά.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς κώμης τῷ 1920 ἀνῆλθεν εἰς 3477 ψυχῶν, τῷ 1926 εἰς 3921 καὶ τῷ 1934 εἰς 4600, ὧν οἱ πλεῖστοι πρόσφυγες, οἱ ὑπόλοιποι Μωαμεθανοὶ καὶ περὶ τὰς 15 ὑπολειφθεῖσαι οἰκογένειαι Ἑλλήνων ἐκβουλγα-

1) Κ. Οἰκονόμου, Ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἐπιγραφή, σελ. 45, § μθ', Εἰρήνη, 1819.

ω παραρτήρ. 2η. Κ.Ο. υπ. 2η 88. κληρονομία.
Μετὰ γυναικα Καραϊσκή καὶ 2α
κεῖσα 2α δ' αἰώνες.

ριζομένων κατ' ἀδύρκειον ἀνάγκην. Ἡ κόμη φημίζεται καὶ νῦν διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν κερασιῶν καὶ τῶν καρύων της, διὰ τὰς πολλὰς σταφυλὰς καὶ τὸν καλῆς ποιότητος οἶνον καὶ καπνὸν της καὶ τὰ χειροποίητα σάρωθρα καὶ ψιάθας, δι' ὧν ἐφοδιάζονται αἱ ἀγοραὶ Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου. Εἶναι ἠλεκτροφώτιστος, τυχοῦσα δὲ ἀπὸ πέρυσι ρέκτου δημάρχου, τοῦ διδάκτορος τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν Π. Νίτσκωφ, ἐξωραίζεται ὁλονέν. Ἄλλοτε διὰ τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματός της κειμένης εἰς ὕψος 350 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ἦτο τὸ θέρετρον τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν ἤδη ὅμως ἐλάχιστοι καταφεύγουσιν εἰς αὐτὴν προτιμῶντες ἕνεκα τῆς ἀναπτυχθείσης σιδηροδρομικῆς συγκοινωνίας ἀπώτερα θέρετρα.

§ 2) Τὸ Ἑλληνικὸν αἶσθημα τῶν Κουκλενιωτῶν, ἀπαρτιζόντων θρησκευτικὴν κοινότητα ὑπὸ τὴν πνευματικὴν τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως δικαιοδοσίαν μετ' ἐκκλησίας ἐχούσης δύο ἱερεῖς καὶ τετρατάξιον μεικτοῦ δημοτικοῦ σχολείου, εἰς ὃ ἐφοίτων ἐτησίως περὶ τοὺς 80 ἑλληνοπαῖδες, ἦτο ἀκμαῖον καὶ ἀμετάπτωτον μέχρι τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος, συντελούσης ἀναμνηρίστως εἰς τοῦτο καὶ τῆς ἕνεκα τῆς γειτνιάσεως τακτικῆς αὐτῶν ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου, ὅπου ὡς γνωστὸν ἦνθαι ὁ ἑλληνισμός. Οὕτως οἱ Κουκλενιώται, καίπερ τῶν περικειμένων κωμῶν πλὴν τῶν Βοδενῶν οὐσῶν Βουλγαρικῶν, διεφύλαττον τὰ πατροπαράδοτα ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσάν των ἀποφεύγοντες τὴν μετ' ἄλλογενῶν ἐπιμειξίαν.

Ἡ γλῶσσα αὐτῶν περιεῖχε πολλὰς ἀρχαϊκὰς λέξεις καὶ ὁμοίαζε φθολογικῶς καὶ τυπικῶς μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν Φιλιππουπολιτῶν ἢ τῶν Στενιμαχιτῶν καὶ Βοδενιωτῶν. Ὁ φθόγγος λ. γ. σ προῦφέρετο παρ' αὐτοῖς ὅτε μὲν ψιλῶς, ὅτε δὲ δασέως ὡς παρὰ τοῖς Φιλιππουπολίταις καὶ οὐχὶ ἀείπτως δασέως (sch), ὡς παρὰ τοῖς Στενιμαχίταις καὶ Βοδενιώταις. Ὡσαύτως ἔν παρρηρεῖτο ἡ τῶν λέξεων συγκοπή, ἥς κατάχρησιν ἐποιοῦντο οἱ τε Βοδενιώται καὶ Στενιμαχῖται συμπύσσοντες πολλάκις τρισυλλάβους καὶ τετρασύνταβους λέξεις εἰς μονοσύνταβους, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τό: ἰδικόν (ιδίον) προφέροντες *δκό μ* (¹), τὸ *ζωνάρι(ον)* - *ζνάρι*, τὸ *σκυλί* - *σκλί*, τὸ *σιτάρι* - *στάρι* κτλ. Μόνον κοινὸν χαρακτηριστικὸν ἐν τῇ γλώσσῃ των μετὰ τῶν Στενιμαχιτῶν καὶ τῶν Βοδενιωτῶν εἶχον οἱ Κουκλενιώται τὴν χρῆσιν τοῦ θηλυκοῦ ἄρθρου ἐπὶ τῶν ἀρσενικῶν ὀνομάτων καὶ ἐπιθέτων, ὅπερ ἐσπίνιζε παρὰ τοῖς Φιλιππουπολίταις. Ἐκ τούτων δὲν φαίνεται πιθανὴ ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ὀθωνεῖου ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου Ἀν. Γεωργιάδου Λευκία, ἱατροῦ Φιλιππουπολίτου, ὅτι οἱ Κουκλενιώται ἦσαν ἄποικοι ὡς οἱ Βοδενιώται τῶν Στενιμαχιτῶν ἀρχαίῳθεν (¹).

1) *Κ. Οἰκονόμου*, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 51, § νᾶ

2) *Ἀν. Γεωργιάδου Λευκία*, Λοιμοῦ ἀφορισμοί. Παρίσι 1832. σελ. 387 σημ.

Ἡ ΕΠΙ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ ΤΩΝ ΑΓ. ΑΝΑΓΥΡΩΝ ΚΟΥΚΛΕΝΗΣ ΜΟΝΗ
1935. Χ. 12.

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ: ἱερεὺς μονῆς, Δ^{ος} Μυρτ. Ἀποστολίδης, δ^{ος} Π. Νίτσκωφ δῆμ. Κουκλῆνης, Β. Νικόλωφ δῆμ. Μπελασίτσας, ἀστυνόμος, Κλήμης ἡγούμεν. μονῆς, Δ. Τσόντσεφ διευθ. Ἐθν. βιβλιοθ. καὶ μουσεῖον Φιλίπ/ως, οἰκονόμος μονῆς.

Πιθανωτέρα εἶναι ἡ γνώμη ὅτι οἱ Κουκλενῖται ἦσαν ἄποικοι τῶν Φιλιππουπολιτῶν, συνοικισάντων ἐπὶ τουρκοκρατίας τὴν κώμην, ἣτις εἶχε προφανῶς ἐκ τῶν πολέμων ἐρημωθῇ, ὥς καὶ πολλαὶ ἄλλαι, διότι ἐν αὐτῇ ἐξ ιστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε συνοικισμὸς καὶ ἐπὶ Βυζαντινοκρατίας καὶ ἐπὶ Ρωμαϊοκρατίας καὶ ἔτι παλαιότερον. Ἡ γνώμη αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι καὶ πρότερον καὶ νῦν ἔτι οἱ ἐν Φιλιππουπόλει ἀμπελοκτηματῖαι κέκτηνται τὸ πλεῖστον τῶν ἀμπελώνων τῶν ἐν Κουκλένῃ. Εἰκάζεται λοιπὸν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀμπελοκτηματιῶν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς χώρας προετίμησαν νὰ παραμένωσιν πλησίον τῶν κτημάτων τῶν πρὸς καλλιέργειαν αὐτῶν τὸ μὲν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συνήθων τότε κινδύνων καθ' ὁδόν, τὸ δὲ πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου ὃν ἐδαπάνων μεταβαίνοντες ἐκ τῆς πόλεως καθ' ἐκάστην εἰς Κούκλεναν (*).

Ἄλλως τε ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ αὐτὸς ὁ ρυθμὸς καὶ κατασκευὴ τῶν παλαιότερων διωρόφων τῶν μετ' αὐτῶν οἰκίων ὁμοιάζον μᾶλλον πρὸς τὰ τῶν Φιλιππουπολιτῶν ἢ τὰ τῶν Στενιμαχιτῶν. Ὑπῆρχε μάλιστα παράδοσις ἐν Φιλιππουπόλει ὅτι καὶ ὁ ἀμφιεσμὸς τῶν Κουκλενιωτῶν ἦτο ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν Φιλιππουπολιτῶν, διάφορον τοῦ τῶν Στενιμαχιτῶν, μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769. Τότε, ὅπως ἀποφύγωσι τὰς γενομένας ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδιώξεις τῶν Φιλιππουπολιτῶν (*), μεθ' ὧν ἤθελον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι οὐδεμίαν συγγένειαν εἶχον, ἀπέβαλον τὸν ἀμφιεσμόν τῶν καὶ ἀπεδέξαντο τὸν τῶν γειτόνων τῶν Βουλγάρων χωρικῶν. Ἐκτοτε δ' ἔφερον τὰ μεγάλα ἐκ δασυμάλλον προβειῶν τῆς κεφαλῆς καλύμματα, τὰ λεγόμενα βουλγαριστὶ γκοῦγκλες.

§ 3) Ἐπὶ τῆς Βυζαντινοκρατίας, ἐν ᾧ τόπῳ κεῖται σήμερον ἡ κώμη, ὑπῆρχε τὸ ὄχυρόν (κάστρον) *Βάνιστα*, οὐδενὸς ἔχοντος αὐτοῦ ὑπολειφθέντος, παραχωρηθὲν τῷ 1083 εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσονιτίσσης (Βασσιόβου) ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Γρηγορίου Πακουριανοῦ, μεγάλου τῆς Δύσεως δομειστίου. «Πρὸς τούτοις δέδωκα καὶ τὸ κάστρον τὸ ὀνομαζόμενον Βάνιστα σὺν τῇ βρύσει καὶ τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ πᾶσι χωρίοις καὶ ἀγροδίοις» καὶ «χρυσόδουλλον ἐν τοῦ κάστρου Βάνιστας καὶ τοῦ χωρίου Τζερεβενῶν» (*).

1) Σ. Ἀντωνιάδου, ἱατροῦ Στενιμαχίτου, περὶ Βοδενῶν καὶ Κουκλένης Θεολογικῇ ἐπετηρίδι, ἔτ. 1897, Ἀθῆναι σελ. 140.

2) Κ. Κούμα, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, Βιέννη, 1831, τόμ. X, σελ. 384.—Βλ. Σκορδέλη, χρονολογικὰ γεγονότα Φιλιππουπόλεως, ἔτους 1772. Ἀρχεῖον Θεολογικῆς λαογραφικῆς Θεσσαυροῦ, Ἀθῆναι, τόμ. Α', ἔτ. 1934—1935, σελ. 97—98.

3) Louis Petit, Typikon de monastère de Perrasos (Bascovo) en Bulgarie κατ. κεφ. β' καὶ γ'. καὶ Γ. Μουσαίου, Γ. Πακουριανός, μέγας δομειστικός τῆς Δύσεως καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσσης, 1888, Λειψία.

Ὁ Louis Petit, ὅστις ὑπολαμβάνων τὴν κατάληξιν τοῦ Βάνιστα ἀδέβαιον προτείνει ἀνάγνωσιν *Βάνισκα* ἢ *Βανίσα* ἢ *Βανίσια* (*), τοποθετεῖ τὸ ὄχυρόν περὶ τὴν Μοσυνόπολιν (Κομοτινήν). Ἐκ τῆς κατὰ σειρὰν ὅμως ἐν τῷ οἰκείῳ τοῦ τυπικοῦ τῆς μονῆς κεφαλαίῳ ἀπαριθμήσεως τῶν κληροδοτηθέντων τῇ μονῇ χωρίων Στενιμάχου, Βοδενῶν, Βανίστης καὶ Τοπολνίτσης, τριῶρον τῆς μονῆς ἀνατολικῶς ἀπεχούσης (*), προκύπτει ἀναντιρρήτως ὅτι ἡ Βάνιστα ἦτο πλησίον τῶν Βοδενῶν, ἐπομένως εἶναι αὕτη ἡ νῦν Κούκλενα. Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῦται οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Λευκία ἀκούσαντος τὸ ὄνομα τῷ 1795, «τὸ μὲν μέρος τῆς κώμης, ἔνθα ἡ πηγὴ ἐστὶ, Βάνιστα ἰδίως καλεῖται, πᾶσα δὲ ἡ κώμη Κούκλενα» (*), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μέχρι σήμερον διατηρήσεως παρὰ τῷ ἱθαγενεῖ πληθυσμῷ τοῦ ὀνόματος, καλουμένου τοῦ ἀνατολικοῦ ἀκραίου τῆς κώμης συνοικισμοῦ Ἀνω καὶ Κάτω Βάνιστα.

Ἐλέγξις Βάνιστα εἶναι ἑλληνικὸς μετασχηματισμὸς τῆς κατ' οὐδέτερον γένος ἐκφερομένης Σλαβικῆς *Βάνιστε* ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν *Bánischte*, προβλ. Παναγιῶν - richte Ὀμπόρισχτε, σελίσχτε, γκορόμπισχτε, γκοράνδισχτε, κάλιςχτε καὶ εἴ τι ἄλλο, ἐν οἷς ἡ κατάληξις - schte ἔχει σημασίαν περιεκτικὴν ἢ περιληπτικὴν, ἐπομένως καὶ τοπικὴν. Εἶναι δὲ παλαιὸς μετασχηματισμὸς, ὥς ὀρθῶς σημειοῖ ὁ Λευκίας, τῆς Λατινικῆς λέξεως *balneum* ἐκ τῆς ἑλληνικῆς *βαλανεῖον*. Ὅτι δὲ ἔκτοτε ἤδη ἢ καὶ ἀρχαιότερον ἀπαντῶσι Σλαβικά ἐπὶ τῆς Ροδόπης τοπωνύμια μαρτυρεῖται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν συγχρόνων Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων καὶ χρονογράφων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ προειρημένου τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσσης τυπικοῦ, ἐν ᾧ μνημονεύονται τά: Ἰωάννοθα, Γέλλωθα, Βάσκοθον, Τοπόλνιτσα, Τζερεβενά. Εἰκάζεται λοιπὸν ὅτι παρὰ ταῖς πηγαῖς τῆς κώμης, 5—6 σήμερον γνωσταῖς ὑπὸ τὸ τουρκικὸν ὄνομα καϊνάκια, ὃν μία θειώδης, ἀναβρύουσα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Λευκία, νῦν δ' ἐκλιπούσα, ὑπῆρχε ρωμαϊκὸν βαλανεῖον - *balneum*, ἐξ οὗ καὶ ὁ παρ' αὐτῷ τόπος καὶ συνοικισμὸς ἔλαβε τὸ ὄνομά του, μετασχηματισθὲν κατόπιν ὑπὸ τῶν οἰκησάντων ἐπὶ τῆς Ροδόπης Σλαῶν. Οἱ Ρωμαῖοι ἐρασταὶ τῶν θερμῶν λουτρῶν, συνήθιζον νὰ ἰδρῶσι πρὸς χρῆσιν τῶν βαλανείων, ὧν λείψανα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Θράκῃ κυριαρχίας τῶν ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε καὶ ἀλλαχοῦ παρὰ ἱαματικαῖς πηγαῖς, οἷον ἐν Χισάρ 40 χιλιόμετρα βορείως τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐν Ἀετῷ, ἐν Σοφίᾳ (Σερδικῇ), ἐν Κιουστεντὶλ (Παυταλίᾳ).

Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν τούτων, ὅπερ ἐν τῇ ἀρχαιότητι πάντως ἦτο ἀφθονώτερον, μετ' ὀλίγον διὰ κτιστοῦ ὑδραγωγείου εἰς τὴν

1) Louis Petit, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 10, σημ.

2) Κ. Οἰκονόμου, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 57 ἔ νξ'.

3) Ἀν. Γεωργ. Λευκία, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 387, σημ.

Φιλίππου πόλιν κατὰ τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἐπὶ ρωμαϊοκρατίας ἀκμὴν (2ον καὶ 3ον αἰῶνα), ὁπότε ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ὡς μητροπόλεως τῆς τῶν Θρακῶν ἐπαρχίας ὑπερέβη τὰς 100 χιλιάδας καὶ ἡ περὶ αὐτὴν ἀνθοῦσα πεδιάς ἦτο κατ'ἀμέστος ἐπαύλεον, ἀγροικῶν καὶ κωμῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δεξιππου καὶ τὰς ἐπιγραφάς (*). Ἀναμφιβόλως δὲ παρὰ ταῖς πηγαῖς ὑπῆρχεν ἀρχαίωθεν Θρακικὸς συνοικισμὸς, ὅπερ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως χωμάτων - τύμβων (tumuli) ὀλίγῳ βορειότερον τῆς κώμης ἐν τῇ πεδιάδι. Τὰ λείψανα τοῦ ὑδραγωγείου τούτου, ἀποκαλυπτόμενα εἰς βάθος ἐνὸς καὶ πλέον μέτρου κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν ἀμπελώνων καὶ τῶν ἀγρῶν, ἦσαν γνωστὰ εἰς τε τοὺς Κουκλινώτας καὶ τοὺς περιοίκους, καλοῦντας αὐτὰ διὰ τῆς τουρκικῆς λέξεως *λαγούμια* (= ὑπόνομοι), οὐδεὶς ὅμως ὑπόπτευνεν ὅτι ἦσαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως, ἥτις ἀρχαίωθεν, πιθανῶς ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνιδρυσεώς της (341 π. Χ.), ὑδρεύετο ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Ροδόπης νοτίως κειμένης νῦν κώμης Μαρκόβου δι' ὑδραγωγῶν κεραμείων σωλήνων καλουμένων τουρκιστὶ *κιούγκια*, ὧν πολλὰ μέχρι τοῦδε πολλαχοῦ τῆς πόλεως ἀπεκαλύφθησαν. Ἡ ἀνακάλυψις ἐσχάτως τοῦ ἐκ Κουκλίνης ὑδραγωγείου καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς διαδρομῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ὑποδείξει τῶν χωρικῶν (²) ὀφείλεται εἰς τὸν νῦν διευθυντὴν τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ μουσείου τῆς πόλεως Δ. Τσόντσεφ.

§ 4) Ὡς ἡ λέξις *Βάνιστα*, οὕτω καὶ ἡ *Κούκλενα* ἢ *Κούκλενη* (³) καὶ πα-

1) *Δεξιππου*, fr. 19, σελ. 676 κξξ. τόμ. III, Fragmenta histor. graec. ἐκδ. Didot, Paris.

2) Τὸ ὑδραγωγεῖον σχήματος τοῦ λατινικοῦ γράμματος U, ὕψους 0,82 καὶ πλάτους 0,45 τοῦ μ. πανταχοῦ ἦτο ἐκτισμένον δι' ἀκατεργάστων καὶ ἀνωμάλων λίθων συνδεδεμένων δι' ἀσβέστου, ἔσωθεν ἐπιχειρησμένον διὰ μείγματος ἀσβέστου καὶ τετριμμένης κεράμου καὶ ἐπικεκαλυμμένον διὰ πλακῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ μείγματος κατεσκευασμένον ἢ λιθίνων. Τμῆμα αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐκτετασμένον ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβοτῶν νοτίως. Ἀρχόμενον ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Κουκλίνης διηυθύνετο πρὸς δυσμὰς διατρέχον αὐτὰς τὰς ὑπαιρέας τοῦ ὄρους καὶ διερχόμενον διὰ τῶν νῦν κωμῶν Κουκλίνης, Καραγάτς, Βελαστίτης ἐκάμπτετο δυτικῶς τῆς τελευταίας πρὸς βορρᾶν καὶ κατήρχετο εἰς τὴν πεδιάδα, ὅπου περὶ τὴν κώμην Κομάτεβον, 7 χιλιόμετρα νοτίως τῆς πόλεως ὑποτίθεται ὅτι ἐλάμβανε καὶ τὰ ὕδατα τοῦ ἐκ Μαρκόβου κατερχομένου ἀρχαιότερου, ἐφ' ὅσον χρόνον ἐλειτούργει. Τὴν διασφάγα τῆς Κουκλίνης, ὡς καὶ τὴν εὐρυτέραν τῆς Βελαστίτης διήρχετο ἐπὶ κτιστὸν γεφυρῶν, τῶν βάσεων ὧν ἴχνη διαφαίνονται καὶ νῦν ἐπὶ τῶν ὄχθων ἀμφοτέρων τῶν διασφάγων. Τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι Βελαστίτης ἀποκαλυφθέντα ἐνιαχοῦ λείψανα τοῦ ὑδραγωγείου εἶδε καὶ ὁ γράφων ταῦτα κατὰ τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον τῇ εὐγενεῖ ἐπὶ τόπον ὑποδείξει τοῦ κ. Δ. Τσόντσεφ.

3) Ἐν τῷ β'. κώδικι τοῦ ἐν Φιλίππου πόλει ρουφετίου τῶν ἀμπατζήδων ἐν τινι σημειώματι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1784 φέρεται κατὰ κώφωσιν τοῦ ἀτόνου κλε- *Κούκλινη*. *Μυρτ*. Ἀποστολίδου, Archiv de la société des abadjis à Plovdiv, ἐπετηρὶς ἐθν. βιοβλίου καὶ μουσείου Φιλίππου πόλεως, ἔτ. 1928—29, σελ. 65.

λαιότερον *Κόκλενα*, ὡς διαπιστοῦται ἐκ τινος ἀπὸ τοῦ 1771 χειρογράφου παρασημειώσεως ἐπὶ παλαιοῦ βιβλίου (*). εἶναι Ἑλληνικὸς κατὰ θηλικὸν γένος ἐξυπακουομένης τῆς λέξεως χώρα (= κώμη) μετασηματισμὸς τῆς κατ' ἀρσενικὸν γένος ἐκπερομένης Σλαβικῆς *Κόκλεν*, προφανῶς ἐσηματισμένης ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ *κόκλα*. Ὁ Λευκίας ὑπολαμβάνων τὴν λέξιν *Κούκλενα* ἀρχαιότεραν τῆς *Βάνιστα* παράγει αὐτὴν ἐκ τοῦ ῥήμ. *καχλάζειν* κατὰ παραφθοράν: «Ἑλληνικὴ καὶ ἀρχαιότερα ἐκ τοῦ καχλάζειν, ὃ ἐστὶν ἐκ τῆς καχλαζούσης θειώδους πηγῆς, παραφθαρεῖσα» (²). Τοῦτο παραδέχεται καὶ ὁ Γ. Τσουκαλᾶς (³). Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη τοῦ ἱστοριοφιλολόγου καθηγητοῦ δὲν φαίνεται ἡμῖν πιθανή, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ τοῦ καχλασμοῦ πηγῆς, συνήθους καὶ κοινοῦ τῶν πηγῶν χαρακτηριστικοῦ, νὰ ὀνομασθῇ τόπος τις. Ἡ λέξις *καθ* ἡμᾶς παρήχθη κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ *Κόκκαλα* *Κόκλα*. Δέον λοιπὸν εἰς ὑποθεσὶν ὅτι τὸ εἰς ὃ κατ' ἀρχὰς συνωκίσθη μέρος ἡ κώμη, κείμενον δυτικότερον τοῦ καταστραφέντος κάστρου *Βάνιστα*, ἐκαλεῖτο ἀπ' αἰῶνος *Κόκκαλα* ἀπὸ τῶν ἀφθονούντων ἐν αὐτῷ ἐκ τινος φονικῆς μάχης ἀνθρωπίνων ὀστέων, ὡς ἀκριβῶς καλοῦνται καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τὸν αὐτὸν λόγον *Κόκλα* αἱ ἐν Βοιωτίᾳ ἀρχαῖαι Πλαταιαί, πλησίον τῶν ὁποίων συνεκροτήθη ἡ ἱστορικὴ τῷ 479 π. Χ. μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν μάχη.

Οἱ περιοικοῦντες Σλαῦοι (Βούλγαροι) μετωνόμασαν τὰ *Κόκλα* - *Κόκλεν*, τ. ἔ. πλήρη κοκκάλων, πλάσαντες τοπωνύμιον εἰς - *εν*, διότι παρ' αὐτοῖς ἡ ἐπιθετικὴ κατάληξις - *εν*, - *ενα*, - *ενο* ἀπὸ ὕλης καὶ ιδιότητος σημαντικὴ κατήνησε καὶ τοπωνυμική, πρβλ. τὰς ἐπὶ τῆς Ροδόπης κώμας *Τσερβεν* (Ἐρυθροχώριον, Ἐρυθραῖ), *Βόδεν* (ὑδροχαρὴς τόπος, Αἰγαί), *Βρέστεν* (Σημυδότοπος), *Τσέπεν* (ταφρότοπος, ὄχυρόν), *Βέρεν* ἐπὶ τοῦ Αἵμου (ἀνεμότοπος) καὶ ἄλλα. Ἐκ τοῦ *Κόκλεν* μετεσηματίσθη τὸ ἑλληνικὸν *Κόκλενα* (χώρα, διότι πάντα τὰ εἰς - *εν* λήγοντα ἀρσενικοῦ γένους Σλαβικά τοπωνύμια μεταπλάσσονται ἐλληνιστὶ (*)) ἢ εἰς οὐδέτερα πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ λήγοντα εἰς - *ενα*, πρβλ. τὰ: *Βοδενά*, *Τσερβενά*, *Βερενά*, *Τσέπενά*, *Γρεβενά*, *Μογλενά* καὶ εἴ τι ἄλλο ἢ εἰς - *ενα* θηλικοῦ γένους, ἅπερ δέον νὰ γράφονται ὡς τὰ οὐδέτερα δι' *ε* καὶ οὐχὶ ὡς γράφονται κακῶς ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη χρόνων δι' *αι*, ὑπολαμβανόμενης τῆς καταλήξεως ὡς τῆς Ἑλληνικῆς - *αινα* (πρβλ. μελ- *αινα*, τάλ- *αινα*, Ἀνδρέ- *αινα*, Δημήτρ- *αινα* κτλ.) πρβλ. τὰ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι λείψανα τῆς

1) Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Ἀθηνῶν, τόμ. VIII, σελ. 288.

2) Α. Γ. Λευκία, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 387 σημ.

3) Γ. Τσουκαλᾶς, ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλίππου πόλεως Βιέννης, ἔτ. 1851, σελ. 61, § 74.

4) Ἴδε καὶ *Μυρτ*. Ἀποστολίδου, Θρακικά Ἀθηνῶν, τόμ. III, ἔτ. 1932, περὶ τῆς γλώσσης τῶν Θρακῶν, σελ. 228 ἐν τῇ σημειώσει 6, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Φιλίππου πόλεως *Πουλπούδενά*.

Σλαβικῆς ἐπιδρομῆς: Βέρβαινα, Γάρβαινα, Λοίτσαινα (Ἀνδρίτσαινα), Κάπρανα, Καρίταινα, Κόπρανα, Κρέσαινα, Βρέσαινα, Λινίσταινα, Τσίτσαινα καὶ εἴ τι ἄλλο, πρόσθετες δὲ τούτοις καὶ τὸ Βυζαντιακὸν Τσέπαινα (¹) ἐπὶ τῆς Ροδόπης. Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ δὲ Κόκλενα προῆλθε τὸ Κούκλενα ἢ ἐκ τῆς γενικῆς πτώσεως -Κουκλάνης, ὡς ἀπαντᾷ ἐν κώδικι τῆς μητροπόλεως Φιλippουπόλεως ἐν σημειώματι τοῦ ἔτους 1781 (²), κατὰ κώφωσιν τοῦ ἀτόνου φθόγγου ο εἰς ου ἢ κατὰ σύμφωρσιν μετὰ τῆς λίαν εὐχρήστου λέξεως κούκλα, διότι μόνον ὡς ἄτονος συλλαβὴ ο πρὸ ἢ μετὰ ἐπίτονον κωφοῦται, οὐδέποτε δὲ ἢ ἐπίτονος. Κατὰ τὸ ἑλληνικὸν δὲ Κούκλενη (πρὸλ. Τσαρίτσενη ἐν Θεσσαλίᾳ) ἐλέχθη εἶτα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν Κούκλεν, ὅπερ παραμένει καὶ νῦν.

Ἀλλὰ τίνος πολυνέκρου μάχης τῶν πολεμιστῶν τὰ ὁσιᾶ ἐσπάρησαν ἀφθόγως ἐν τῷ πεδίῳ, ὥστε τοῦτο νὰ ὀνομασθῇ Κόκκαλα (Κόκλα); Τοιαύτη μάχη παρὰ τῇ Φιλippουπόλει μετὰ τὸ 1083 μία μόνη μνημονεύεται ἢ τῆς 2 Αὐγούστου τοῦ 1208, συγκροτηθεῖσα μετὰ τῶν Φράγκων ἐχόντων συμμάχους τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, τὸν διάδοχον τοῦ Βαλδουίνου Ἑρρίκον, καὶ τῶν Βουλγάρων ἐχόντων συμμάχους τοὺς Κουμάνους ὑπὸ τὸν τσάρον, τὸν διάδοχον τοῦ Καλογιάννου Βορίλαν. Ἡ μάχη, ἥς λεπτομερὴς αὐτόπλου περιγραφὴ σφύζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑρρίκου, ἦτο κρατερὰ καὶ πεισματώδης καὶ τοσοῦτον θορυβώδης ἐκ τῶν κραγῶν τῶν ἀγωνιζομένων καὶ τῶν χρεμετισμῶν τῶν ἱππῶν, ὥστε οὐδὲ αἱ βρονταὶ τοῦ Θεοῦ θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀκουσθῶσιν. Ὁ Βορίλας καίπερ διαθέτων διπλάσιον σχεδὸν στρατόν, 33 χιλιάδων ἀνδρῶν ἀπέναντι 15 χιλιάδων Φράγκων καὶ 3 χιλιάδων Ἑλλήνων, ἠττήθη αἰσχυρῶς, ἢ δὲ ἡττά του ἀπεδόθη εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ ἔχειν τῶν δυνάμεων (³).

Ὅτι δὲ ἡ μάχη αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τὰς ὑπορείας τῆς Ροδόπης μετὰ τὴν Φιλippουπόλεως καὶ Κουκλένης τῶν Φράγκων ἐρχομένων ἐξ ἀνατολῶν, διαπιστοῦται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος προήλασεν ἀμέσως μετ' αὐτὴν κατευθυνόμενος πρὸς τὸν Κρυτζίμον (Krucemont), νῦν Κρίτσμα, πόλιν ἀπέχουσαν τῆς Κουκλένης δυτικῶς ἐξάωρον, ἐκ τοῦ φρουρίου ἥς κατήλθεν ὁ ἡγεμονεύων τῶν τῆς Ροδόπης τούτων μερῶν Σλαῦς (Esclas), ἐξάδελφος τοῦ Βορίλα, ἀλλ' ἄσπονδος αὐτοῦ ἔνεκα κληρονομικῶν λόγων ἐχθρός, καὶ ὁμολόγησεν ὑποταγὴν ἀσπασάμενος κατὰ τὸ Βυζαντιακὸν ἔθος

τὴν χεῖρα καὶ τὸ σανδάλιον τοῦ αὐτοκράτορος (¹). Ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ μετὶ 670 ἔτη ἀπὸ Δερμένδερ (Φερδινάνδοβον) μέχρι Κουκλένης ὑπ' αὐτὰς τὰς τῆς Ροδόπης ὑπορείας ἐξευλήθη ἡ τριήμερος τῆς λεγομένης μάχης τῆς Φιλippουπόλεως τῷ 1879, τῆς συγκροτηθείσης μετὰ τῶν Τούρκων ὑποχωρούντων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς τὴν Ροδόπην καὶ τῶν Ρώσων κατερχομένων ἀπὸ τοῦ Αἴμου (²). Ἡ αὕτη πάλιν κατεῖθυσεν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν ἀντιπάλων στρατιῶν ἐγένετο ἐν τῇ βορειοδυτικῇ ταύτῃ τῆς Θράκης γωνίᾳ πρὸς κατὰληψιν τῆς Φιλippουπόλεως. Ἡ διαφορὰ εἶναι μόνον εἰς τὸ ὅτι οἱ Φράγκοι ὁρμώμενοί ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἀπόθουν τοὺς Βουλγάρους πρὸς τὰ βορειοδυτικά, οἱ δὲ Ρῶσοι κατερχόμενοι ἀπὸ τοῦ Αἴμου ἀπόθουν τοὺς Τούρκους πρὸς τὰ νοτιοανατολικά.

§ 5. Ἄν τὸ τοπωνύμιον Κούκλενα εἶναι μετασχηματισμὸς ὡς πρὸς τὴν κατάληξιν σλαβοφανοῦς ἑλληνικοῦ κατὰ τὸ ἔτυμον ὀνόματος, τὸ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὁμοιοκαταλήκτων τοπωνυμίων, ἅτινα καίπερ περιβεβλημένα τὴν Ἑλληνικὴν κατάληξιν -αινα παραμένονσι Σλαβικά καὶ ἀκατάληπτα εἰς τοὺς Ἕλληνας, διότι τὸ ἔτυμον αὐτῶν εἶναι Σλαβικόν. Ἀναγράφω ἐνταῦθα πρόχειρά μοι τινα ἐξημενεύων ἅμα.

Βέρβαινα - Βέρβεν: ἐκ τοῦ βερμπά (ἱτέα) = Ἰτεών, Ἰτέαι.

Βρέσαινα - Βρέστεν: ἐκ τοῦ μπρίστ (σημύδα) = Σημύδαι, ἢ ἐκ τοῦ βρῆστ (ῥα, ἡλικία) = Ὁραῖον, Παρθένιον.

Γάρβαινα - Γραδίνεν: ἐκ τοῦ γοράδα (περίβολος) ἢ ἐκ τοῦ γοράδαι (κῆπος): περιβόλαια, κῆποι.

Λοίτσαινα (Ἀνδρίτσαινα):—Δρίτσεν: ἐκ τοῦ δρίτς-δρίτσεν (θάμνος, δενδρύλλιον) = Θάμνων, Θάμνοι.

Κάπρανα (ἢ Χαιρώνεια) - Κάπρεν: ἐκ τοῦ καπάρεν (κίπαρις) = Κάπαρις.

Καρίταινα (οὐχὶ Καρύταινα) - Καρίτεν: ἐκ τοῦ καρέτα (ἄμαξα) = Ἀμαξίαι.

Κόπρανα - Κοπρίνεν: ἐκ τοῦ κοπρίνα (μέταξα) = Μετάξαι ἢ Κοπρίδεν ἐκ τοῦ κοπρίδα (ἀκαλήφη, κνίδη) = Ἀκαλήφων, Κνίδαι.

Λινίσταινα (Ἀλωνίσταινα) (³) - Λινίστεν: ἐκ τοῦ λέν (λίνον) καὶ λιστ (φύλλον) = Λινόφυλλά, Φύλλα.

1) Αὐτόθι. Ἴδε καὶ Jirecek-Argyrow, Ὁδοπορικὸν Βουλγαρίας, σελ. 436 βουλγαριστί.

2) Χασαπτοίεφ στρατηγοῦ: Αἱ τῶν Ρωσικῶν στρατευμάτων ἐπιχειρήσεις κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Φιλippουπόλεως, ἐν τῇ ἐφημ. τοῦ δήμου τῆς Φιλippουπόλεως, ἔτ. 1929, ἀρ. 28-29, σελ. 6—19, βουλγαριστί.—Ἰπποκρ. Μαργαρίτου, Ἱστορία τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Ἡ τριήμερος παρὰ τῇ Φιλippουπόλει μάχη, σελ. 694-702.

3) Ὁ Σκαρλ. Βυζάντιος γράφει τὴν λέξιν Ἀλωνίσταινα καὶ ἐτυμολογεῖ ἐκ τοῦ Ἀλώνι στενό, λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, σελ. 582, ἔτ. 1874.

1) Γ. Ἀκροπολίτου, § 57.—Εὐφραιμ μοναχοῦ, Ἱ. Δούκας Βατάσης, 8982.—Καντακουζηνοῦ, Ἱστορ. III, 66 καὶ ἀλλαχοῦ.

2) Κωδὶξ Κυρίλλου (1781-1845) σελ. 3 (νέας ἀριθμήσεως).

3) Valensiennes, histoire de l'empereur Henri §§ IV—VIII.

Τσαρίτσα - Τσαρίτσεν : ἐκ τοῦ τσαρίτσα (βασιλίτσα)=βασιλικόν, ἀνακτόριον.

Ταίτσα - Ταίτσεν : ἐκ τοῦ ταίτσα (πληθ.=ἀκανθώδεις θάμνοι)=Ἄκανθα Βοδενά - Βόδεν : ἐκ τοῦ βοδά (ῥόδωρ)=Αἰγαί.

Γρεβενά - Γρέβεν : ἐκ τοῦ γκρέμπ (ράχης)=Ράχης, Ζυγός, ἢ Γρέβεν ἐκ τοῦ Γκρέμπεν (κτένιον)=Κτένια.

Βάνενα (χωρίον Ἀρκαδίας)-Μπάνεν (λουτρῶδες)=Λουτρόν.

Δολιανά (χωρίον Τεγέας)-Ντόλεν (ντόλο-κάτω, ἐπίθ. ντόλεν-ὁ κάτω, ντολίνα-κουλάς)=Κουλάς.

Κελεφίνα (Οἰνοῦς)-Κελέφεν - Κέλεφεν (κελεφ-ἐλώδης)=Ἔλος, Τέναγος.

Ρόδενα (χωρίον Λακωνίας)-Ρόδεν (Ρόντεν-γενέθλιος) Γέννα.

Τσιπιανά -(χωρίον Ἀρκαδίας) - Τσίπεν (τσιπ σιμός, πεπλατυσμένος)=Ἀπλωταριά.

Πλὴν τῶν εἰς - αῖνα (ὀρθῶς-εἰνα) Σλαβικά τοπωνύμια εἶναι καὶ πάντα ἀνεξαίρετως τὰ εἰς -οβα καὶ -οβον. Ἡ ἐπιθετικὴ κατάληξις -οβ, -οβα, -οβο εἶναι συνηθεστάτη ἐν τῇ Βουλγαρικῇ γλώσσῃ σημαίνουσα : τὸ ἀνήκον εἰς τι (ιος-εἰος-ιός), τὴν ὕλην ἐξ ἧς γίνεται τι (-ιος, -ινος), τὴν πλησμονὴν (-ώδης), τὴν πατρωνυμίαν (-άδης, -ίδης) καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὴν τοπωνυμίαν. Τὰ εἰς -οβο ἐν Βουλγαρίᾳ τοπωνυμικὰ ἀριθμοῦνται κατὰ ἑκατοντάδας. Ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι μνημονεύω τὰ :

Ἀζοβα (χωρίον τῆς Ἀρκαδίας) - Γιάκοβο : ἐκ τοῦ γιάκ (ἰσχυρός, γενναῖος)=Ὁχυρόν.

Ἀράχοβα - Ὁρέχοβο (ἴ) : ἐκ τοῦ ὀρέχ (κάρυον)=Καρναί. Ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκεῖθεν τοῦ Αἵμου ὑπάρχει πόλις Ὁρεχοβίτσα.

Καστάνοβα - Καστιάνοβο : ἐκ τοῦ κάσταν (κάστανον)=Καστανεά.

Κεράσοβον - Κεράσοβο : ἐκ τοῦ κεράς (κέρασον)=Κερασεά.

Κλείσοβα - Κλείσοβο : τὸ ἔτυμον πάντως εἶναι Ἑλληνικόν ἐκ τοῦ κλεισις-κλειώ πρὸς τὸ Βουλγαρικόν : Κλεισοῦρα (πόλις) ἐκ τοῦ κλεισοῦρα=Κλεισοῦρα.

Λεβέτσοβα - Λεβέτσοβο : ἐκ τοῦ λόβετς (θηρατὴς)=Θηρασία. Λόβετς ὑπάρχει πόλις ἐν τῇ βορείῳ Βουλγαρίᾳ.

Μπούκοβον - Μπούκοβο : ἐκ τοῦ μποῦμ (δρυς)=Δρυμών.

Σμόκοβον - Σμόκοβο : ἐκ τοῦ σμόκ (νερόφιτον)=Ὀφιοῦσα, Ὀφειά.

Τύρναβος - Τύρναβο - Τρύνοβο : ἐκ τοῦ τρὺν (θάμνος ἀκανθώδης)=Ἄκανθα.

1) Τὸ ρε ἐν τῇ λέξει γράφεται διὰ διπλοῦ ρ, ὅπερ ἐν τῇ Σλαβικῇ προϋφέρετο εἰς -ιά, ὡς διετηρήθη παρὰ τοῖς πρὸς ἀνατολὰς οἰκοῦσι σήμερον Βουλγάροις ἐν τῇ χώρᾳ, ἐνθ' οἱ πρὸς δυσμὰς οἰκούντες προσφέρουσιν αὐτὸ ὡς ε κλειστόν. Ὅθεν ἐκ τοῦ Ὁρέαχοβο ἐγένετο Ὁράχοβο-Ἀράχοβα.

Τύρναβο, ἱστορικὴ πόλις τῶν Βουλγάρων, πρωτεύουσα κατὰ τὸ δεύτερον αὐτῶν βασιλείον, ἐπιλεγόμενον μέγα. Μικρὸν Τύρναβον, πόλις βορείως τῶν Σαράντα ἐκκλησιῶν προσαρτηθεῖσα εἰς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ τὸν διεθνή πόλεμον.

Τσίμοβα (Ἀρεόπολις) - Τσίμοβο : ἐκ τοῦ Τσίμ (χόρτον, χλόη, πρασιά)=Πρασιά.

Βέρζοβα (χωρίον Κορινθίας) - Βῦρζοβο (βῦρζα - συνδέω)=Σύνδεσμος.

Βέρβιτσα (χωρίον ἐπὶ τοῦ Πάρνωνος)-Βέρμπιτσα (βερμπόν-ἰτέα)=Ἰτέαι, πρὸς Βέρβενα.

Κούμοβον (χωρίον Λακωνίας)-Κούμοβο (κούμ-ἀνάδοχος, κομπάρος)=Κομπαριά.

Μάλεβον (κορυφὴ Πάρνωνος)-Μάλεβο (μάλη, μάλ-μικρός)=Μικρά κορυφή.

Σίτσοβον (χωρίον Λακωνίας)-Σίτσοβο (σίτσε-μικρὰ κρησάρα ἀλείρου, σήττα)=Σήττα.

Τσέσοβα (χωρίον Λακωνίας)-Τσέσοβο (τσέσιν-σκόροδον)=Σκόροδον.

Σλαβικά ὡσαύτως ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια εἶναι καὶ πάντα τὰ εἰς -ίτσα καταλήγοντα, ὧν τὸ ἔτυμον δὲν εἶναι Ἑλληνικόν. Ἡ νεοελληνικὴ ὑποκοριστικὴ κατάληξις -ίτσα προερχομένη ἐκ τῆς -ίκα, καίπερ συμπύπτουσα, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν Σλαβικὴν, σημαίνουσαν τόπον. Τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ σήμερον εἰς -ίτσα τοπωνυμικὰ εἶναι τὰ πολυαριθμότερα πάντων. Ὀνόματα πόλεων, κωμῶν, βουνῶν, ποταμῶν, χειμάρρων, θέσεων καταλήγουσιν εἰς -ίτσα. Ἀναγράφω τινὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι.

Βεΐτσα (χωρίον τῆς Φωκίδος) : ἐκ τοῦ μπέλ (λευκός)=Λευκή.

Βιτριτίτσα - Βέτρεν : ἐκ τοῦ βέτερ (ἄνεμος)=τόπος ἀνεμοίς.

Βόνιτσα : ἐκ τοῦ βόνια (δυσωδία, μίασμα)=ἔλος.

Βοσιτίτσα (Αἴγιον) : ἐκ τοῦ μπόσκα (στήθος)=Στηθαῖον, ἢ ἐκ τοῦ βοσάκ (κηρός)=Κηρήθρα, Κυψέλη.

Γοράτσα : ἐκ τοῦ γκορά (ἄλσος, δάσος)=Ἄλτις.

Γραδίτσα : ἐκ τοῦ γκράδ (πόλις)=Πολίχνη (κατὰ σύμφυρσιν πρὸς τὴν ὑποκοριστικὴν -ίτσα).

Γρανίτσα : (ὄριον, μεθόριον)=Σύνορον.

Μπιστρίτσα (ποταμός Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας) : ἐκ τοῦ μπίστρ (=διαναγής).

Καμενίτσα : ἐκ τοῦ κάμεν - κάμικ (λίθος)=Πέτρα, Πετρίτσα.

Πάνιτσα (χειμάρρος ἐν Ἀργολίδι) : (πινάκιον βαθύ, κούφα)=Χάραδρος.

Στεμνίτσα - Τιουμνίτσα : ἐκ τοῦ τιούμα (ὀμίχλη, σκότος, σκέπη)=Σκεπαστός, ἢ Τεμνίτσα - Τέμεν ἐκ τοῦ τέμε (ἡ τῆς κεφαλῆς ἄκρᾳ)=Ἄκρα, Κορυφή.

Τσερνίτσα : ἐκ τοῦ τσέρν (μαῦρος)=Μαύρη.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀκόλουθα ἔχουσι Σλαβικὴν τὴν προέλευσιν.

Βεζίτσα (ὄρος Ἀρκαδίας)-Βυζίτσα (βυζῆ-βυζέ-σχουνίον) = Σύνδεσμος.
Βέρμπιτσα (χωρίον Πάρωνος) - Βέρμπιτσα (βερμπά-ιτέα) = Ἰτέαι, πρὸ βλ.
Βέρβενα.

Νηβίτσα (χωρίον Ὀλυμπίας)-Νηβίτσα (νήβα-ἀγρός) = χωράφια.

Δραγομέστον (Ἀστικός τῆς Ἀκαρναντίας) : ἐκ τοῦ Δράγο μέστο (εὐά-
ρεστος τόπος, θελκτήριον) = Ἡλύσιον.

Ζαγορά : ἐκ τοῦ ζᾶ γκορά (παρὰ τῷ δάσει, ὄρει) : ὁμοίως Ζαγόρι καὶ
Ζαγοροχώρια. Πρὸ βλ. τὰς ἐν τῇ βορείῳ Θράκῃ ὑπὸ τὸν Αἴμον πόλεις :
Στάρα (παλαιά) Ζαγόρα καὶ Νόβα (νέα) Ζαγόρα.

Ζάχολη : ἐκ τοῦ Ζά χιολίμ (παρὰ τῷ βουνῷ, τῇ φάραγγι) = Κρημνός.

Λεπενού (ὁ Στράτος τῆς Αἰτωλίας) : ἐκ τοῦ λέπεν (θαμνίσκος, ὁ θά-
ψος, τὸ κώνειον) = Θάψος.

Βοεβόδα (χωρ. Ἀρκαδίας)-πιθανῶς ἐκ τοῦ Βοεβόδοβο καθ' ἀπλοποίη-
σιν (βοεβόδα-ὀπλαρχηγός-καπετᾶνος) = Καπετανᾶτον.

Βελίνα (χωρίον Ἀρκαδίας)-Μελίνα (λευκότης, μπέλ-λευκός) = Ἀσπρον.
Καὶ εἰς τὰ διάφορα-προσθήκας :

Τρεβᾶ (χωρίον Τεγέας)-Τρεβᾶ χόρτον = Χορταριά.

Μπίρνικον (χωρίον Λακωνίας)-Μπίρνικ (εἰσπράκτωρ φόρων, τελωνο-
σταθμάρχης) = Σταθμός, Τελωνεῖον.

Πολιάνα (χωρίον Λακωνίας)-Πολιάνα = Ὀροπέδιον.

Πρόδατον (νησίς ἐν τῷ ὁρίσκει τῆς Πύλου)-Πρόντανο (πρόνταν-πεπω-
λημένος) = Πωλημένον.

Γκορτσᾶ (χωρίον Ὀλυμπίας)-Γκόρτσα (γκορτσῖφ-πικρός) = πικρία.

Σοποτόν - Σόποτ : (αἰλιάξ, ὑδραγωγὸς σωλὴν). Σόποτ, πολίχνη ἐπὶ τοῦ
Αἴμου, πατρίς τοῦ ἔθνικου τῶν Βουλγάρων ποιητοῦ Ἰβάν Βάζωφ. Ὁ Γ. Παπανδρέου γράφων τὴν λέξιν Σωποτόν παράγει ἐκ τοῦ σῶον ποτάν (1).

Χελμός : ἐκ τοῦ Χιολίμ (λόφος, βουνόν, κορυφή) ἀνάλογον τοῦ Χο-
ροφή (λόφος Κερκύρας), ὅθεν τὸ μεταγενέστερον τῆς νήσου ὄνομα Χορφή-
Κορφοί.

Βετέρνικον (παρὰ πόταμος τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ Πηνειοῦ) (2) - Βετέρνικο :
ἐκ τοῦ βέτσερεν - βέτσερ (ἐσπέρα) = ἐσπέριος (3).

1) Γ. Παπανδρέου, Ἀζανιάς, σελ. 13. Ἴδε καὶ Μυρτ. Ἀποστολίδου : « Ἐλέγ-
χου ἀνασκευῆς » κατάλοιποι, Ἀλεξάνδρεια, ἔτ. 1912, σελ. 82. Ἡ ἐτυμολογία αὕτη ἀνα-
μνηστικῶς τὴν τῶν παλαιότερων διδασκάλων τῶν : πανταλόνι ἐκ τοῦ πάντα λυνώνει,
χαλβᾶς ἐκ τοῦ χαλαρῶς βαίνει, μῆλον ἐκ τοῦ μὴ ὄλον, πρηζόλα ἐκ τοῦ πρηθίει ὄλα.

2) Σκ. Βυζαντίου, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 587, ὅπου μετονομάζεται Φοῖνιξ.

3) Βετέρνικος ὀνομάζετο ἐν Στενιμάχῳ ἢ κατὰ τὴν ἐσπέραν πνέουσα ἐκ τῆς
διασφάγος δροσερὰ αὔρα. Μυρτ. Ἀποστολίδου, ὁ Στενίμαχος, ἔτ. 1930, σελ. 38 σημ.

§ 6) Ἡ μέχρι σήμερον τούτων καὶ τινῶν ἄλλων Σλαβικῶν τοπωνυμίων
ἐν τῇ νοτίῳ τοῦ Ὀλύμπου Ἑλλάδι ὑπαρξίς, εἶναι τὰ μόνα τῶν ἐπηλύδων
κατὰ τὸν μεσαῖωνα Σλαβῶν πενιχρὰ λείψανα, ἅτινα οἱ Ἕλληνες, καίπερ
μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν μετονομάσαντες δι' ἀρχαίων ἢ νέων ὀνομάτων
πολλὰ Τουρκικὰ τοπωνύμια, δὲν μετέβαλον ἕνεκα τοῦ Ἑλληνικοῦ αὐτῶν κα-
ταληκτικῶς μετασχηματισμοῦ. Εἶναι δὲ ταῦτα ὅμα ἕνεκα τοῦ ὀλγαριθμοῦ
τῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πολυάριθμα Ἑλληνικά μετὰ τῆς διατηρήσεως τῆς
Ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν ἑλληνικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τοῦ ἀρχαίου σχεδὸν
χαρακτῆρος καὶ τῶν προσόντων τῶν κατοίκων τῆς Ἑλληνίδος γῆς, οἵτινες
ἔχοντες ἑλληνικὴν συνείδησιν ἠγωνίσθησαν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ
αἰῶνας κατὰ τὴν Φράγκων καὶ εἴτα κατὰ τοῦ ἐπαχθοῦς Τουρκικοῦ ζυγοῦ
καὶ διέπλυναν ἐλεύθερον κράτος δι' ἄθλων τῶν προγονικῶν ἐφαυμένων, ἐξυ-
μνηθέντων ὑπὸ τῶν μεγίστων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν τῇ Δύσει ποιητῶν,
ἀφ' ὧν τεκμήριον τῆς προίμου τῶν ὀλίγων Σλαβῶν ἀφομοιώσεως καὶ ἀναμι-
μνήτου ἀναίρεσις τῶν ὑπὸ τοῦ Fallmerayer καὶ ὑπ' ἄλλων διὰ πολιτι-
κοῦς λόγους φληναφηθέντων περὶ τῆς τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων καταγω-
γῆς (1). « Διότι βεβαίως χεῖμαρροι ὀθνείου αἵματος ἐν τῷ κατακλισμῷ τῆς
μετοικεσίας τῶν λαῶν καὶ ἐκ τῆς πολυμοθρίας τῶν κατακτητικῶν εἰσβολῶν
εἰσέρρουσαν εἰς τὴν ἀγνὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος λεκάνην, ἀλλ' αὕτη
ἐθολώθη τοσοῦτον, ὅσον θολοῦσι τὰ διαγῆ τοῦ Αἰγαίου ὕδατα οἱ αὐτοὶ
μετ' ἱλὺς ἐκβάλλοντες ποταμοὶ καὶ ὅσον ἡ θολὴ τῆς σπηλίας μελαίνει τὰ
μαρμαίροντα καὶ κρυσταλλοφανῆ τῆς Ἀμφιτρίτης βασιλείας » (2).

Τὰ Σλαβικὰ ταῦτα τοπωνύμια, ὧν τὰ Ἀράγοβα καὶ Κλείσοβα κα-
τέστησαν ἱστορικὰ ἕνεκα τῶν ἐν αὐταῖς κατὰ τὸν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας
τοῦ 1821 ἀγῶνα μαχῶν, δέον νὰ παραμένωσιν ἀλόβητα ὡς ἀμυδρὰ τῆς
τῶν Σλαβῶν ἐπιδρομῆς ἀνάμνησις, πλὴν τῶν εἰς - οβο(ν), ἀπροσδιονύ-
σων εἰς τὸ γλωσσικὸν Ἑλληνικὸν αἶσθημα, ὡς καὶ τῶν : Δράγο μέστο,
Βετέρνικο καὶ τινῶν τῶν εἰς - ἴτσα. Δέον νὰ μὴ συντελεσθῇ καὶ ἐν
Ἑλλάδι ὅ,τι συντελέσθη ἐσχάτως ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅπου γενομένης τῆς με-
τονομασίας τῶν Τουρκικῶν τοπωνυμίων μετονομάσθησαν καὶ ἀρχαίο-
ταται Ἑλληνικαὶ πόλεις, ἀνθήσασαι καὶ συντελέσασθαι εἰς τὴν διάδοσιν
τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς Θραξὶ χιλιῶδα ἔτων πρὸ τῆς ἐμ-
φανίσεως τῶν Βουλγάρων ὡς ἔθνους ἐν τῷ κόσμῳ. Τὰ ἱστορικὰ ἐν τῇ
Βουλγαρικῇ γλώσσῃ εὐφωνα ὀνόματα τῆς Ἀρχαίλου (Ἀρχάλο), ἀποικίας

1) Κ. Παπαρηγοπούλου, περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, λό-
γος πρυτανικός τῷ 1857, Πανδώρα, ἔτ. 1857, σελ. 110—120.

2) Γ. Μιστριώτου, τὰ αἰτία τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ πολιτι-
σμοῦ, λόγος πρυτανικός τοῦ 1891, σελ. 10.

Ἰωνικῆς, τῆς Μεσημβρίας (Μεσέμπρια), ἀποικίας Δωρικῆς καὶ Μουσείου τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ εἰκονογραφίας τοῦ ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἱστορικοῦ Στενιμάχου (Στανίμακα) μετεβλήθησαν ἐφέτος εἰς *Πριμόρε, Νισμπιρ*, καὶ *Ἀσένωφγκραδ*, πρότερον δὲ τὸ τῆς ἱστορικῆς Φιλίππουπόλεως (Φιλίππο-πολ), κτίσματος Φιλίππου τοῦ Ἀμύντα, ἐνὸς τῶν μεγίστων τῆς ἀρχαιότητος στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν, καὶ λαμπροτάτης τῶν Θρακῶν μητροπόλεως ἐπὶ ρωμαιοκρατίας, εἰς τὸ ἀμφιβόλου παραγωγῆς καὶ σημασίας *Πλόδδηφ* (1).

II

§ 7) Νοτιοδυτικῶς τῆς Κουκλένης περὶ τὰ 4 χιλιόμετρα εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 600 μ. ὑπεράνω τῆς θαλάσσης κεῖται ἐπὶ ὠραίας τοποθεσίας τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους, ὅθεν ἀρχεται ἡ βαθεῖα τῆς κόμης διασφάζ, ἡ φερώνυμος αὐτῆς μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, ἱατήριον ἄλλοτε τῶν σωματικῶς καὶ ψυχικῶς νοσούντων. Ἐν τῷ προνάρθηκι τῆς ἐκκλησίας σήμερον διασφάζεται λιθίνη στήλη μετὰ σιδηροῦ κρίκον, ἐξ οὗ δι' ἀλύσεως προσ-

1) Παράδοξος φαίνεται ἡ μετονομασία αὕτη ἀρχαιοτάτων καὶ ἱστορικῶν πόλεων, ὧν τὰ ὀνόματα λαμπρύνουσι νομίσματα καὶ ἐπιγραφαί, φυλαττόμεναι ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ ἐν τοῖς μουσείοις τῆς χώρας καὶ μελετούμεναι μετ' ἐπιστάσις ὑπὸ τῶν εἰδικῶν Βουλγάρων ἐπιστημόνων. Τοῦτο δέ, διότι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἥτις εἰσῆλθε πλησίστιος εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν, ἐδραζόμενον κυρίως ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ἐντὸς πεντηκονταετίας ἐπετέλεσε θαυμασίας ἐν παντὶ πεδίῳ προόδους, οὐδαμῶς ὑστεροῦσα τῶν ὁμόρων τῆς καλλιεργεῖται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ πολιτισμός ἐν τε τοῖς κλασσικοῖς γυμνασίοις καὶ τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ, διατηροῦνται μουσεῖα, εἰς ἃ περιουλλέγονται πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ καὶ Βυζαντιακαὶ ἀρχαιότητες, λειτουργεῖ ἀνθροπολογικὸν ἴνστιτούτον, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπετηρίδα τοῦ ὁποίου συνεργάζονται ἐξοχοὶ ἐπιστήμονες - ἀρχαιολόγοι, ἱστορικοί, νομισματολόγοι, λάτρεις τοῦ κλασσικισμοῦ, τ. ἔ. τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τέχνης. Ἐτι δὲ παραδοξότερον εἶναι τὸ ὅτι Βούλγαρος ἐπιστήμων, ὁ σοφὸς τῷ ὄντι τῆς γλωσσολογίας καθηγητῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Σόφιας κ. Μλαδένωφ, δὲν ὤκνησε νὰ προτείνῃ κατελθὼν εἰς τὴν δημοσιογραφίαν τὴν ἀντικατάστασιν καὶ τοῦ τῆς πρωτεύουσας ὀνόματος ὡς ἑλληνικοῦ. Τὸ ἑλληνικὸν εὐφώνον καὶ τὸ ἱερώτερον ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὄνομα *Σοφία*, διότι ἔληφεν ἐκ τοῦ ἐν τῇ πόλει τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς τοῦ Θεοῦ ὑψίστης σοφίας ναοῦ, ὃν αἱ Βούλγαροι θεωροῦσιν ὡς ἱστορικὸν κειμήλιον, προτάθη ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ κακοφώνου μεσαιωνικοῦ *Σρέδετς*, παραφθορᾶς τοῦ Ρωμαϊκοῦ *Serdica*-*Σερδική*, διότι οὕτω ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Σλαύων κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ πόλις, ὅθεν προῆλθε κατὰ παρετυμολογίαν καὶ τὸ Βυζαντιακὸν *Τριαδίτσα*, εὐφρονότερον τοῦ ἄλλου. Εὐτυχῶς ὁμοῦ δὲν εἰσηκούσθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἡ πρότασις τοῦ καθηγητοῦ, διότι τὸ ὄνομα *Σοφία* εἶναι ἀρρήκτως συνυφασμένον μετὰ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεωτέρας Βουλγαρίας. Πρὸς κάλυψιν ὁμοῦ τῆς ἑλληνικότητος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων γράφεται διὰ τοῦ Λατινικοῦ ἀλφαβήτου *Sofia* ἀντὶ τοῦ μόνου ὀρθοῦ *Sophia*.

έδενον τοὺς ἀνχεῖς φρενοπαθεῖς, οἵτινες πολλάκις ἐξήρχοντο ἐκείθεν εἰς χεῖρονα τῆς κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῶν κατάστασιν, διότι πρὸς θεραπείαν τῶν ἐτίθεντο εἰς ἐνέργειαν οἱ τακτικοὶ καθ' ἐκάστην ραβδισμόι, καθ' ὅσον «τὸ ξύλο βγήκε ἀπ' τὸν παράδεισο» κατὰ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν.

Δύο ἀνάντεις ὁδοὶ ἀνάγουσιν ἐκ τῆς κόμης εἰς τὴν μονήν. ἡ μὲν ἐκ τῆς Μωαμεθανικῆς συνοικίας ἡμιονική, μακροτέρα καὶ εὐκοπωτέρα, καταλήγουσα εἰς τὸ Ἀγίασμα, ὅθεν ἡ νοτιόθεν εἰσοδος εἰς τὴν ὡς ἄνω τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς αὐλήν, ἡ δὲ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς συντομωτέρα καὶ ἀμαξιτὴ νῦν μέχρι τῆς κάτωθεν τῆς μονῆς βορειοανατολικῶς κειμένης κρήνης, ὅθεν ἀρχεται κοπιωδεστάτη ἀνωφέρεια, εὐτυχῶς σύντομος, ἄγουσα ἐξ ἀνατολῶν εἰς τὴν κάτω τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς αὐλήν. Ἐκ τούτου οἱ διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἀνερχόμενοι προσκυνηταί, ὅπως τονώσωσι τὰς διὰ τὴν ἀνωφέρειαν δυνάμεις των, ἐποιοῦντο μικρὸν σταθμὸν παρὰ τῇ δασυσκίῳ κρήνῃ, ἣτις ἄλλοτε ἦτο ἀεὶρρους καὶ διανγεστάτη, νῦν δὲ ξηρὰ καὶ ἀπεψλωμένη τῶν περὶ αὐτὴν θάμνων καὶ δένδρων.

Ὁ Φιλίππουπολίτης λογογράφος διδάκτωρ Δημ. Βογαζλῆς, τακτικὸς τῆς μονῆς ἐπισκέπτης, συνέθηκε διὰ τὴν κρήνην τοὺς ἐξῆς στίχους:

Ἡ Βρυσοῦλα τῶν ἁγίων Ἀναργύρων

Σὲ πλαγιά βρονήσια, πλέρια δασωμένη,
μέσα σιῆς καπίνες, πλάι σὲ καρδιά,
ἄσπρη μὰ βρυσοῦλα, τρισαγατωμένη
μυιάζει περιστέρα μέσα στὰ κλαδιά.

Τρέχουν τὰ νερά της γάργαρα καὶ κρύα
δίπλα της πεζούλια γιὰ τοὺς κουρασμένους
καὶ στὴ γούρνα ἐπάνω μὰ τοιχογραφία
μὲ τοὺς δύο Ἀγίους γιὰ δυστυχημένους.

Κί' διὰν ξαποσιάσης, σὰν ἀνηφορίζῃς,
κάποια καμπανοῦλα κρούει χαρωπὰ.
Νὰ τὸ μοναστήρι! ξάφνω τ' ἀντικρύξεις
Μάθε κι' ἡ καμπάνα πὼς γιὰ σὲ χτυπᾷ.

Μοναστήρι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἔτος 1889.

Ἡ μονὴ ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν μετὰ λιθοστρώτων εὐρείων αὐλῶν δι' εὐρείας λιθίνης κλίμακος συγκοινωνουσῶν, τῆς μὲν ὑψηλοτέρας περὶ τὰ δέκα μέτρα περιεκτικμένης διὰ διωρόφου κτιρίου μετὰ πολλῶν δωματίων καὶ ἐχούσης δύο πύλας κατὰ τὴν νοτίαν καὶ βόρειον πλευράν, τῆς δὲ ταπεινοτέρας, ἐν τῇ βορειοανατολικῇ τῆς ὁποίας γωνίᾳ εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία, περιτετοιχισμένης δι' ὑψηλῆς μάνδρας καὶ ἐχούσης μεγάλην πρὸς τὴν δια-

σφάγα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν πύλῃν μετ' ἐνεπιγράφου ἀνωθι τοιχογραφίας τῶν ἁγίων τῆς. Ἡ νοτία τῆς ταπεινοτέρας αὐλῆς πλευρὰ ἦτο καὶ αὐτὴ ἐκτισμένη διὰ διωρόφου κτιρίου μέχρι τριακονταετίας, ὅπερ ἀποτεφρωθὲν ἐκ πυρκαϊᾶς δὲν ἀνεκτίσθη. Νοτίως τῆς κάτω αὐλῆς παρὰ κείται ἀνέκαθεν εὐρύς λαχανόκηπος, οὗ τμήμα ἄλλοτε ἐχρησίμευεν ὡς κοιμητήριον τῶν μοναχῶν καὶ τῶν καταφευγόντων εἰς τὴν μονὴν πρὸς ἀνάρρωσιν διὰ τὸ εὐκραεὺς τοῦ κλίματος ἀσθενῶν, ὡς δηλοῦται ἐξ ἐνεπιγράφων λιθίνων ἐπιτυμβίων σιγῶν χρονολογούμενων ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Ἐν τῷ κήπῳ τούτῳ τῷ 1795 «μικρὸν ἐξορύξαντες εὗρον τεμάχια τινα ἀγαλμάτων λιθίνων, ὧν τὸ ἀβλαβὲς διασωθὲν κάλλιστον καὶ τῆς ἀρχαίας ἐρμολυφικῆς ἀριστούργημα, πλάξ ἐστι μαρμαρίου λευκοτάτου ἀνάγλυπτος, ἐν ἣ Ἡρακλῆς μὲν τὰς τῆς Ὑδρας τέμνει κεφαλὰς, ὁ δ' Ἰόλαος τῷ πεπυρακτωμένῳ αὐτὰς ἐπικαίει» (1). Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κ. Οἰκονόμου 1819 τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἐξέλιπεν, ὑφίστατο ὅμως ἐν τῇ μονῇ ἕτερον εὗρεθὲν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀπεικονίζον καὶ τοῦτο τὸν Ἡρακλέα, παλαιόντα μετὰ λέοντος καλῆς τέχνης, ὅπερ εἶδε καὶ ὁ Γ. Τσουκαλᾶς (2). Ἐκ τούτου τεκμαίρεται ὅτι ἀρχαῖον ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἱερὸν τοῦ ὑπὸ τῶν ἐξηλληνισμένων ἐπὶ ρωμαιοκρατίας Θρακῶν λατρευομένου ὡς Θεοῦ τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς υγείας Ἡρακλέους (3) ἢ τοῦ Θρακῆς ἱππέως ἢ τῶν Νυμφῶν, ὡς ἀλλάχου τῆς Θράκης καθωρίσθησαν ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ πολλῶν ἀναθηματικῶν τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ ἀναγλύφων (4).

Πλησίον τοῦ κήπου κάτωθεν ὑψώματος σκιαζομένου ὑπὸ αἰωνοβίου ταυγκλάδου καὶ δασυφύλλου πλατάνου κεῖται τὸ Ἀγίασμα, περιτειχοισμένον ὡς σηκὸς ναοῦ, εἰς τὸ βάθος οὐτινος τετράκρονος ἀείρους πηγὴ διαχύνει τὰ διαυγῇ καὶ δροσερὰ τῆς νάματα. Ἄνωθεν ταύτης ὑπῆρχεν ἐντετοιχοισμένη ἀπὸ τοῦ 1830 ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη πλάξ πλάτους 0,76 καὶ ὕψους 0,93 τοῦ μ. ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ ἔγγλυπτον σταυρὸν καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἀνὰ ἓν ἔγγλυπτον ἀνθοδοχεῖον μετὰ κρίνων καὶ ὑπ' αὐτὰ τὴν ἀκόλουθον κεφαλαίως ἐκκλησιαστικοῦς γράμμασι κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν κατὰ πιστὴν ἡμῶν ἀντιγραφὴν :

«Μωσῆς ὁ πάνν ἐκ πέτρας βλύσας ὕδωρ
πότισε λαὸν πάλαι Ἰσραηλιτῶν»

(1) Ἀν. Γεωργ. Λευκία, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 385, σημ.

(2) Κ. Οἰκονόμου, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 26 § ιβ' καὶ 49 § μθ'.—Γ. Τσουκαλᾶ, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 61 § 73.

(3) Μυρτ. Ἀποστολίδου, περὶ τῆς θρησκείας τῶν Θρακῶν, Θρακικά, τόμ. V. ἔτ. 1934, σελ. 53 κ. ἐξ.

(4) G. Kazarow, Thrakische Religion-Gottheiten-Religiöse Sitten und Gebräuche, ἐν τῇ Pauly R. Enzyklopädie ἔτ. 1935, σελ. 474—551.

κλεινὸς δαί(sic) Νικόδημος ἀρχιμανδρίτης
καὶ προστατεύων τῆς μονῆς ταύτης ἥδη
ὤρνευε πηγὴν τήνδε ἀδρᾶ δαπάνῃ
ὕδωρ πότιμον βλυζάνουσαν ἀφθόνως,
ροσοῦσι ρῶσιν καὶ ἴασιν παρέχον.

Δόξῃ Θεός σοι θεῖαν ἀντιμισθίαν αὐλ', Ἀδγ. κδ'» (1).

§ 8. Ὁ χρόνος τῆς ιδρύσεως τῆς μονῆς εἶναι ἡμῖν ἄγνωστος· πάντως ὅμως δὲν εἶναι μεταγενέστερος τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος, ὁπότε καὶ ἄλλαι ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ιδρύθησαν. Εἰκάζεται δὲ ὑφ' ἡμῶν ὅτι χορηγοὶ ἢ προστάται τῆς μονῆς ἦσαν ὁ ὑπέρμαχος τῆς ὀρθοδοξίας αυτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός (1081—1118), ὅστις πολλάκις καὶ ἐνίστε χρονίως διατρίψεν ἐν Φιλιππουπόλει καὶ περὶ αὐτὴν (2) καὶ βραδύτερον κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὁ φιλόθρησκος τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς Ἀλέξανδρος (Ἰωάννης). Ἡ ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως τοιχογραφίας τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας ἀπεικονίσις τῶν δύο τούτων βασιλέων ἐν τῇ σειρᾷ τῶν προστατῶν καὶ ὑπερμάχων τοῦ χριστιανισμοῦ δηλοῖ τὴν ὑφισταμένην ἐν τῇ μονῇ ἐπὶ αἰῶνας παράδοσιν περὶ αὐτῶν ὡς εὐεργετῶν τῆς μονῆς. Ὁ Τσουκαλᾶς ἀποδίδει τὴν κτίσιν τῆς μονῆς εἰς τοὺς ιδρυτὰς τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσονίτισης (Βατοκόβου) (3) τοὺς Πακουριανοὺς Γρηγόριον καὶ Ἀπάσιον λέγων : «ἡ μονὴ αὕτη κατὰ τὸ τυπικὸν ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐκείνων, οἵτινες καὶ τὴν ἄνω εἰρημένην μονὴν ἔκτισαν τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσονίτισης, ἐπειδὴ κατὰ τὸ εἰρημένον τυπικὸν ἐπροίκισαν ἐκείνην με γαίας μέχρι Ξάνθης καὶ τῶν μερῶν τούτων τῆς Ροδόπης» (4). Ὁ δὲ Κ. Μωραβένωφ ἀνάγει τὴν ἰδρυσιν τῆς μονῆς καθ' ἃ ἤκουσεν ἐκ παραδόσεως εἰς 5—6 αἰῶνας πρὸ αὐτοῦ δηλ. τὸν 14ον ἢ 15 αἰῶνα (5).

Αἱ ἀρχαιότεραι νῦν περὶ τῆς μονῆς γραφαὶ εἰδήσεις ἀνέρχονται μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς διασφύονται δύο χιλίκινα ἐνεπίγραφα τρυβλία, ἀφιερώματα εὐλαβῶν Ἑλλήνων προσκυνητῶν ἐπὶ τοῦ μὲν ἀναγινώσκεται : «Μηχαῖλ (sic) Βλάχος 1698», ἐπὶ τοῦ δὲ «Κωνσταντῖνος Θεοδώρου, 1735». Ἐπὶ τῆς ὀρειχαλκίνης σφαίρας διαμέτρου 0,20 τοῦ μ. εἰς ἣν ἀπολήγει ὁ ὥραιος καὶ μέγας μετὰ πολλῶν κηροδόχων πολυέ-

(1) Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀπειτοιχίσθη πρὸ τινων ἐτῶν, ὅπως προφανῶς ἐν τῇ θεσει τῆς τεθῆ ἄλλῃ βουλγαρικῇ, εὐτυχῶς ὅμως δὲν κατεστράφη, φυλαττομένη ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ.

(2) Ἀν. Κομνηνῆς, Ἀλεξιάδος VI, 14. VIII, 7. XIV, 8. κε.

(3) Μυρτ. Ἀποστολίδου. Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσονίτισης, Θρακικά, τόμ. VII, 1936.

(4) Γ. Τσουκαλᾶ, ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 61 § 73.

(5) Μωραβένωφ Κ. Ὑπόμνημα περὶ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Φιλιππουπόλεως ἀπὸ τοῦ ἔτ. 1869, βουλγαριστὶ ἐτυπώθη τῷ 1930, σελ. 212.

λαιος, ἐκ τοῦ ὁρόφου τῆς ἐκκλησίας ἐξηρητημένος κατὰ τὸ μέσον, ἀναγινώσκειται κυκλοτερῶς ἢ μικροῖς γράμμασιν ἐπιγραφὴ: «Ἀφηέρουση (sic) Χατζῆ Μανροδῆς τοῦ Χατζῆ Γεώργη ἡδὸς (sic) ἡς (sic) τὸν ναὸν τὸν ἁγίον Ἀναργύρον, ἦτε (sic) ἔτους αψε'», δηλ. 1705.

Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ διασφύζεται πλὴν τῆς προμνημονευθείσης καὶ ἑτέρα ἀπὸ τοῦ 1785 ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός, ὀλίγω μικροτέρας, ἐπιγραφῆ, ὁμοίους γράμμασι κεχαραγμένη, ἀλλὰ τετριμμένη, ἥτις καθ' ἡμετέραν ἀνάγνωσιν καὶ συμπλήρωσιν ἔχει:

«[Πη]γή<ν> Σιλωάμ, πηγὴ<ν> Ἀναργύρων,
ῥόδω ζωηρῶν (sic) Κοσμῶ τε Λαμμανοῦ τε,
ρωννύει ψυχὰς καὶ σώματα ἱάται
πίστει πόθῳ τε πηγῇ [ν]οσοῦ[σιν],
ἀντιλοῦσι ῥόδῳ χά[ρι]ν τῶν ἰαμάτων,
ἐκπλύνει ῥύπους παντοίων νοσημάτων.
Κάμῳ μὲν μνήσθῃται ταπεινοῦ Ἰγνατίου,
ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Ἀναργύρων.
ἐν αἵτῃ (sic) αἰψε', Σεπτεμβρίου α'.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ κώδικος Κυρίλλου τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως (1781) ἡ μονὴ καταριθμεῖται μεταξὺ τῶν ὀκτὼ ἐπὶ τῆς Ροδόπης, τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὴν προειρημένην μητρόπολιν, ἦτο ἄρα ἐπαρχιακὴ: «τὰ στρέμματα τῶν ὀκτὼ μοναστηρίων Φιλιππουπόλεως 522 πρὸς γρ. 4, πρὸς 12=2244 γρ. 18 πρὸς». Τὰ δὲ μνημονευόμενα μοναστήρια ἐν τῇ αὐτῇ σημειώσῃ ἦσαν τὰ: «Μπατοκόβου, Μολδάβας, Βοδηνῶν, Κουκλαίνης, Πέισα, Στίτζης, Περοστίτζης, Κρήτζμας ἁγ. Ἀνάργυροι καὶ Παναγίας» (*).

Ἐν ἔτει 1784 μνημονεύεται ἐν πρακτικῷ τοῦ δευτέρου κώδικος τοῦ ρουφρείου τῶν ἐν Φιλιππουπόλει ἀμπατζήδων ἀποφασίσαντος κατ' ἔτος νὰ ἐπισκέπτηται ἐκ περιτροπῆς τὰ μοναστήρια τῆς Φιλιππουπόλεως μεταξὺ τῶν μνημονευομένων πρῶτον ἔρχεται τὸ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης. «1874. Ἐσυνφώνησαν οἱ μαστοροὶ νὰ πηγαίνουν εἰς τὰ μοναστήρια μὲ τὴν ἀράδα, Κούκλινη κτλ.» (*).

Ἐν ἔτει 1795 ἐνδημούσης δριμύως ἐν Φιλιππουπόλει τῆς χολέρας ἡ οἰκογένεια τοῦ Λευκία συγκεκμημένη ἐξ ἑννέα ἀτόμων κατέφυγε κατὰ τὸ θέρος εἰς τὴν μονὴν πρὸς προφύλαξιν. Ἀλλ' ἡ νόσος μετεδόθη καὶ εἰς τὴν

μονὴν ἐκ τοῦ συρρευσάντος εἰς αὐτὴν πλήθους τῇ 1 Ἰουλίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς μονῆς. Ἐκ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας προσεβλήθησαν τὰ ἑπτὰ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀναστάσιος Λευκίας. παῖς τότε ὢν, ὑπέκυψαν δὲ εἰς τὴν νόσον μόνον ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Λευκίου ἱερεὺς Χριστόδουλος καὶ τὸ τέκνον αὐτοῦ (*).

Ἐν ἔτει 1819 μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Κ. Οἰκονόμου: «ἄνωθι ταύτης τῆς χώρας (Κουκλένης) ἕως ἡμισείας ὥρας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους ἐστὶ τι μοναστήριον τῶν ἁγίων Ἀναργύρων τῷ ὀνόματι τῆς χώρας ἐπονομαζόμενον» (*).

§ 9) Ἡ μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης—ἀείποτε, κατὰ τὰς γραπτὰς μαρτυρίας, αἱ ἔχομεν καὶ ὑπὸ τῶν περιοίκων οὕτω ὀνομάζεται πρὸς διάκρισιν προφανῶς τῆς ἑτέρας ἐπὶ τῆς Ροδόπης τῶν ἁγίων Ἀναργύρων μονῆς Κρητίμων, οὔσης καὶ ταύτης παλαιᾶς καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν χρόνων πιθανῶς, ἦτο ἐπαρχιακὴ ὑπαγομένη εἰς τὴν ἱερὰν μητρόπολιν Φιλιππουπόλεως καὶ διηθύνετο (ἐπεστατεύετο) ὑπὸ ἡγουμένου διοριζομένου ὑπ' αὐτῆς καὶ τῆς δημογεροντίας (ἀρχόντων-προεστώτων) τῆς Κοινότητος (πολιτείας). Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀνέκαθεν ἕνεκα τῶν συχνῶν δηλώσεών της καὶ πυρπολήσεων ἔπασχεν οἰκονομικῶς βεβαρημένη διὰ χρεῶν.

Ἐν ἔτει 1824 τὸ χρέος αὐτῆς ἀνῆρχετο εἰς 33746 γρόσια ἀπέναντι ὁμολογιῶν καταγεγραμμένων ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως, ὅπερ τῇ 1 Ἰανουαρίου ἀπεδέξατο ὁ διορισθεὶς αὐτῆς ἡγούμενος (ἐπιστατεύων) ἱερομόναχος Νικόδημος (*).

Ὅτι δὲ ἡ μονὴ ἦτο κτῆμα τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως διαπιστοῦται καὶ ἐκ πρακτικῶν τοῦ αὐτοῦ κώδικος περὶ ἀφιερώσεως εἰς αὐτὴν ἀκινήτων ἢ δωρεῶν καὶ διαφυλάξεως πραγμάτων αὐτῆς ἐν τῇ μητροπόλει: οἷον: Πρακτικὸν ἀφιερώσεως κτημάτων εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐκ Στενιμάχου Γεωργίου Εὐσταθίου Μάργμα, μονάσαντος ἐν αὐτῇ: 1826, Ἰουλίου 1. (*). Πρακτικὸν ὁμολογίας τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῶν προειρημένων κτημάτων τῇ μονῇ: 1826, Ἰουλίου 1 (*). Πρακτικὸν ὁμολογίας τῆς ἐκ Στενιμάχου κυρᾶς Χατζήδαινας, καρείσης μοναχῆς καὶ μετονομασθείσης Μάρθας περὶ ἀφιερώσεως τῆς οἰκίας της τῇ αὐτῇ μονῇ: 1825, Ἀπριλίου 18 (*). Πρακτικὸν καταγραφῆς τῶν εὗρισκομένων ἀρχιερατικῶν τῆς μονῆς εἰς τὸ σεπτίον τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως: 1825, Ἰανουαρίου 25 (*).

Ἡ μονὴ ὠρθοπόδησεν οἰκονομικῶς ἐπὶ τῆς ἡγουμενείας (1824—1854)

(1) Κώδιξ ἐτῶν 1781—1845, σελ. 3 (νέας ἀριθμήσεως). Διατηρεῖται ἡ ἐν τῷ κώδικι ὁρθογραφία.

(2) Μ. Ἀποστολίδου: Archiv de la société des abadjs à Plodiv, βιβλ. II (1772—1818) σελ. 1. Ἐν τῇ ἐπετηρίδι τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ μουσείου Φιλιππουπόλεως, ἔτ. 1928—29 σελ. 65.

(1) Ἀν. Γεωργ. Λευκία, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 384—393.

(2) Κ. Οἰκονόμου, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 49 § μθ'.

(3) Αὐτόθι, σελ. 46 § μβ'.

(4) Κώδιξ μητροπόλεως ἐτῶν 1794—1856, σελ. 290—303 καὶ 336.

(5) Αὐτόθι, σελ. 337.

(6) Αὐτόθι, σελ. 338. (7) Αὐτόθι, σελ. 339. (8) Αὐτόθι σελ. 348.

τοῦ λογίου καὶ δραστηρίου ἱερομονάχου Φιλίππουπολίτου Νικοδήμου τοῦ μεγάλου τῆς κοινότητος Φιλίππουπόλεως εὐεργέτου (1). Οὗτος ἀνωκοδόμησεν ἐκ βάθρων πάντα τὰ κτίρια, τὰ καὶ νῦν σφζόμενα, διὰ δωρεῶν τῶν Ἑλλήνων Φιλίππουπόλεως καὶ Στενιμάχου, ὧν ἡ γενναιοτέρα ἦτο ἡ τοῦ ἐν Βιέννῃ ἐμπορευομένου Φιλίππουπολίτου Σωτηρίου Ἀντωνιάδου ἐκ γροσίων 15000 ἀποσταλῆσα εἰς τὴν Μητρόπολιν. Τὰ χρήματα ἐτοκίσθησαν παρὰ φερεγγύους πολίταις ἐπὶ τρία ἔτη, ὅπως αὐξηθῶσι καὶ εἴτα ἐκαθαρισθέντος τοῦ λογαριασμοῦ αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς τὸν Νικόδημον πρὸς τὸν δι' ὃν ἀπεστάλησαν σκοπὸν συμποσωθέντα εἰς 27937 γρ. Τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς μητροπόλεως: «ἴσον τῶν ὁμολογιῶν τῆς προσφορᾶς τῶν 15000 γρ. τοῦ ἐν Βιέννῃ Σωτηρίου Ἀντωνίου Φιλίππουπολίτου δι' ἀνικοδόμησιν τοῦ μοναστηρίου τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. 1832, Μαΐου 10» (2) καὶ «λογαριασμός ἐκαθαρίσεως τῶν γροσίων, ἅπερ ἔστειλε δωρεὰν ὁ Ἀντωνίου Σωτήριος ἀπὸ Βιέννης εἰς τὸ μοναστήριον τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλίνης καὶ ἐτοκίσθησαν ἐνταῦθα εἰς τοὺς κάτωθεν... δι' ὁμολογιῶν, τὸ ὅλον γρ. 27.937, 1835, Ἰουλίου 1.» (3). Ὁ τὰ πάντα διαστρέφων Κ. Μωραβένωφ λέγει ὅτι τὰ ἀποσταλῆντα ἦσαν 1000 οὐγγρικά χρυσὰ νομίσματα καὶ οὐχὶ δωρεά, ἀλλ' ἐξόφλησις χρέους τοῦ Σ. Ἀντωνίου πρὸς τὴν μονὴν χρονολογούμενου ἀπὸ 50 ἢ 60 ἐτῶν. Ἡ ἀνικοδόμησις ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψιν τοῦ ἐν Φιλίππουπόλει ρουφετίου τῶν καφταντζήδων (ὑφα-

(1) Διὰ κληροδοτήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν κοινότητα, μνημονευομένου ἐν τῇ αὐτογράφῳ διαθήκῃ τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1854, ἧς ἐκτελεστῆς μετὰ τριῶν ἄλλων ὠρίσθη ὁ Μιχαλάκης βέης Γκιουμουσεργιάνης, ἰδρῦθη τῷ 1864 ἡ φερώνυμος αὐτοῦ δημοτική σχολή. Κατὰ βιβλίον κείμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Φιλίππουπόλεως τὰ ἔξοδα τῆς ἐπισκευῆς (=κατασκευῆς) τῆς σχολῆς, ἧτοι οἰκοδομησίου ὕλης καὶ ἡμερομίσθια κτιστῶν, λεπτουργῶν, κονιαστῶν καὶ λοιπῶν ἐργατῶν ἐπιστατούντος ἐμμίσθως τοῦ Ν. Φωτεινοῦ καὶ ταμιεύοντος τοῦ Χ. Κοτσιάνη, ἐνὸς τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης τοῦ αἰοδίου, ἀνῆλθον εἰς γρ. 42057,75. Τὸ κληροδοτήματός ὄντος 81479 γρ. ἐξ ὧν οἱ μὲν ἀδελφοὶ Μ. καὶ Δ. Γκιουμουσεργιάνη καταβάλον ἀπέναντι ὁμολογίας εἰς τὴν Κοινότητα τῷ 1860 γρ. 54000 καὶ τόκους μέχρι τῆς 25 Ἰανουαρίου 1861 πρὸς 12 ο'ο γρ. 6480, διάφοροι δὲ ἄλλοι ὀφείλονται, ὧν οἱ πλείστοι ἐκ Κουκλίνης, ἀπέναντι ὁμολογιῶν κατακεχωρισμένων ἐν τῷ κώδικι τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως γρ. 20999. Ὁ ψευδολόγος Μωραβένωφ γράφει (ἐνθα ἀνωτ. σελ. 213), ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς, οὗς ἐποίησατο (!) ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βιβλίων τοῦ Νικοδήμου, οὗτος ὀφείλει εἰς τὴν μονὴν 400 χιλιάδας γρ., ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν κωδίκων τῆς μητροπόλεως ὅτι ἡ μονὴ καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸν Νικόδημον ἦτο βεβαρημένη διὰ χρεῶν μὴ ἐπαρκούντων τῶν εἰσοδημάτων τῆς πρὸς συντήρησίν της.

(2) Κώδις Κυρίλλου, (1781—1845) σελ. 168/160.

(3) Αὐτόθι, σελ. 332/324. Σημειωτέον ὅτι ὁ εὐεργέτης τῆς μονῆς Σωτήριος Ἀντωνίου ἐκκληροδότησε μετὰ θάνατον εἰς τὴν Κοινότητα Φιλίππουπόλεως 7500 φιορίνια, ὡς διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἐν τῷ κώδικι (1794—1856) σελ. 304—307 καταγεγραμμένης διαθήκης τοῦ ἀπὸ 13 Μαΐου 1839.

ματοπωλῶν) καὶ τῆς κοινότητος Κουκλίνης, ἧτις ἔκτοτε ἐξεδήλου μέγα ὑπὲρ τῆς μονῆς ἐνδιαφέρον.

Πλὴν τῆς κρήνης τοῦ Ἀγιάσματος ὁ Νικόδημος ἔκτισε καὶ τὴν ἐν τῇ ἄνω αὐλῇ, ἐξ ἧς ὑδρεύεται νῦν ἡ μονή, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἀκολουθοῦ ἐπιγραφῆς: «Ἡ βρύσις αὕτη ἀνηγέρθη | ἐκ βάθρων ἀδρᾶ δαπάνη καὶ προσ | τασία Νικοδήμου ἀρχιμανδρίτου | ἡγουμενεύοντος ἐν τῇ μονῇ | ταύτῃ καὶ συνδρομῇ Στεφάνου Χ' Δημητρίου Μό | σκογλου ἐκ Στενιμάχου. 1849, Ἰουλίου 15».

Ἀλλὰ καὶ ἑτέρα μαρμαρόκτιστος κρήνη καὶ καλλιπερήτης ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ κάτω αὐλῇ ἀριστερόθεν καὶ οὐ μακρὰν τῆς ἐπὶ τῆς μάνδρας πύλης, ἐν ᾗ θέσει ὑπῆρχε παλαιότερα, ἧς ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή εἶναι πιθανῶς ἡ προμνημονευθεῖσα τοῦ σκευοφυλακίου. Ἡ κρήνη αὕτη σφζομένη μέχρι πρὸ δεκαετίας ἐν καλῇ ὁπωσοῦν καταστάσει κατεστράφη καὶ ἀντ' αὐτῆς πρὸς τὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας ἡγέρθη ὑπὸ τινος Βουλγάρου ἄλλη ἀκαταίσθητος. Ἐπὶ τοῦ μειώπου τῆς κρήνης ὑπῆρχε καθ' ἡμετέραν ἀντιγραφὴν ἡ ἀκόλουθος ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἐν λαμβικοῖς τριμέτροις ἐπιγραφὴ, ἐξαφανισθεῖσα ἤδη, ἧς ὁ τύπος τῶν γραμμάτων ἦτο ὁ αὐτὸς τοῦ τῶν ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ δύο ἐπιγραφῶν.

«Πηγὴν Σιλωὰμ καὶ στοὰν Σολομώντος
ἀεὶ δρόσον βλύζουσαν γλυκερὸν νᾶμα
ὁ Νικόδημος τήνδε ἀρχιμανδρίτης,
ἐκ τῆς Φιλίππου σειρὰν ἔλκων τὸ γένος
καὶ προστατεύων τῆς μονῆς πανασίως
ἀδρᾶ δαπάνη πάσαι ἐξαρθρωθεῖσαν
εἰς κάλλος ἀνήγειρε θεῖα συνάρσει
Νικόδημε, τῶν πόγων μισθοὺς δέχου. 1830, Αὐγούστου 24».

§ 10). Καταστραφέντων τῶν ἀρχείων τῆς μητροπόλεως καὶ τῆς κοινότητος Φιλίππουπόλεως κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα τοῦ 1906 ἄγνωστοι παραμένουσιν ἡμῖν οἱ μετὰ τὸν Νικόδημον ἡγουμενεύσαντες ὡς καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ τῆς μονῆς. Ὁ Μωραβένωφ ἀναφέρει ὅτι διάδοχος τοῦ Νικοδήμου διορίσθη ὑπὸ τῆς μητροπόλεως ταξειδιώτης τις Ἀγιορείτης μοναχός, ὃν οἱ Στενιμαχῖται ἐκάλουν σκαπτικῶς διὰ τὴν γυναικεῖαν σεμνοπρέπειαν *Κοκκωνίτσα* (1). Κατὰ τὴν διὰ τῆς Ροδόπης πρὸς τὸ Αἰγαῖον ὑποχώρησιν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων μετὰ τὴν τῆς Φιλίππουπόλεως μάχην (1879) ἡ μονὴ ἐδρῶθη ὑπ' αὐτῶν ἐκ τούτου καὶ ἐκ τῆς κακῆς δικησέως φθίνοντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περιέπεσε πάλιν εἰς ἀθλίαν οἰκονομικὴν κατάστασιν. Ὁ ἐπὶ ἔτη διατελέσας πρόεδρος τῆς ἐφοροδημογε-

(1) Μωραβένωφ Κ., ἐνθα ἀνωτ. σελ. 214.

ροντίας Φιλιππουπόλεως ἱατρὸς Σ. Ἀντωνιάδης τῷ 1896 γράφει περὶ αὐτῆς: «ἐλλείπει καταλλήλου προσωπικοῦ πρὸς διοίκησιν αὐτῆς ἐπιβαρυνθεῖσα μὲ χρέη, ἅτινα ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τινων ἐτῶν ἐκ τῆς κακῆς διαχειρίσεως τῶν ἐκάστοτε ἡγουμένων αὐτῆς. Οἱ γείτονες αὐτῆς Κουκλενῶται καταβάλλουσι πᾶσαν προσπάθειαν εἰς τὸ νὰ διατηρήσωσιν αὐτήν· διότι θεωροῦσι καθήκον αὐτῶν νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν τοῖς ἀπογόνους, ὅπως παρέλαβον παρὰ τῶν πατέρων των» (1).

Ἐπὶ τοῦ τελευταίου αὐτῆς Ἑλληνὸς ἡγουμένου τοῦ ἱερομονάχου Κωνσταντίνου Φιλιππουπολίτου διηυθετήθησαν τὰ οἰκονομικά της τοῦ ἐτησίου περισεύματος ἐκ τῶν ἐσόδων της περιερχομένου εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἑλλ. κοινότητος Φιλιππουπόλεως ὑπὲρ τῶν εὐαγῶν αὐτῆς ἰδρυμάτων. Τὰ δ' ἐσοδα αὐτῆς προήρχοντο ἐκ τῆς καλλιεργείας τῶν κτημάτων της (ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων), ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ δάσους της, ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων τῶν προσκυνητῶν της καὶ ἐκ τῶν ἐνοικίων τῶν ἐν αὐτῇ παραθεριζόντων· διότι διὰ τὰ ἄφθονα ὕδατα, τὸ κατὰ φύτον τῶν πέριξ, τὴν ὠραίαν τοποθεσίαν καὶ τὸ εὐάερον ἐχρησίμευσεν ὡς θέρετρον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου οἰκογενείας, βοηθούσας καὶ ἄλλως αὐτήν. Τῷ 1906 κατελήφθη καὶ αὕτη, ὡς πᾶσαι αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ μοναί, ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ἔκτοτε ἀνήκει εἰς τὴν ἱερὰν μητρόπολιν τῆς Πλόδδης.

Σημειωτέον ὅτι, ὅτε κατὰ τὸ 10ον ἄρθρον τοῦ Σουλτανικοῦ φιρμανίου περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἀπὸ 8 Ζιλχίτζε 1286 Ἐγίρας (1870) παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ μητροπόλει Φιλιππουπόλεως ἰδρύθη καὶ ἡ Βουλγαρικὴ τῆς Πλόδδης καὶ ὑπῆχθησαν εἰς αὐτὴν αἱ Βουλγαρικαὶ τῆς ἐπαρχίας μοναί, ἡ μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, Κουκλένης ὡς καὶ ἡ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς Βοδενῶν, τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μπελασίτσης καὶ ἡ πατριαρχικὴ τοῦ Βατοκόβου, παρέμεινεν Ἑλληνικὴ οὐδαμῶς διεκδικούντων αὐτὴν τῶν Βουλγάρων. Ὡς ἑλληνικὴ δὲ ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῆς διεθνούς μεικτῆς ἐπιτροπείας τῆς ὁρισθείσης κατὰ τὰς συνθήκας πρὸς ἐκτίμησιν τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῶν ὑπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους διαλυθειῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐπιδικασθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τῆς Φιλιππουπόλεως κοινότητα.

§ 11. Τὸ ἀρχαιότερον νῦν τῶν ἐν τῇ μονῇ κυριῶν εἶναι ἡ ἐκκλησία, τετράπλευρος μήκους 15 μ. καὶ πλάτους 8, λιθόκτιστος, ἄνευ θόλου καὶ πλακοσκεπῆς ἀπολήγουσα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εἰς μικρὰν κόγχην. Ἐσωτερικῶς ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου βήματος καθολικοῦ μὴ διηρημένου εἰς κύτη διὰ κιονοστιχῶν, ὡς διαιροῦνται αἱ βασιλικαὶ καὶ ἐκ μικροῦ νάρθηκος. Ἐχει τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνακτισθειῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης

Ἑλληνικῶν μονῶν τοῦ ἁγίου Γεωργίου (1) καὶ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς τῆς Μοιδάβας καὶ τῆς ἐν Στενιμάχῳ τοῦ ἁγίου Βασιλείου (2). Χρονολογία τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῆς οὐδαμῶς μνημονεύεται, ἐκ τοῦ τρόπου ὅμως τῆς τοιχοδομίας καὶ τοῦ σχήματος, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἁγιογραφιῶν αὐτῆς καταλαμβάνουσιν ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν τῶν τοίχων ἐπιφάνειαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ νάρθηκος φαίνεται ὅτι ἀνεκτίσθη ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐκ βάθρων ἐν τῇ θέσει παλαιότερας καταπεσούσης ἢ καταρριφθείσης, ὡς ἐγένετο καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ἄλλων μονῶν καὶ τῶν τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου καὶ δὲν εἶναι ἀρχαιότερα 2 ἢ ὡς ἔγγιστα 3 αἰώνων. Τινὲς τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῆς, σκηνογραφίαι ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἅγιοι ἐν φυσικῷ μεγέθει, προέρχονται κατὰ τινα ἐπ' αὐτῶν χρονολογίαν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐν ἔτει 1861 προσεκολλήθη εἰς τὸν νάρθηκα ὡς προνάρθηξ τετραπλευρον διὰ ξύλων καὶ πλίνθων κτισθὲν δωμάτιον, οἶονεὶ ἀποφύγις τῆς ἐκκλησίας χάριν τῶν φρενοπαθῶν, οἵτινες ὁδηγοῦμενοι εἰς τὴν μονὴν πρὸς θεραπείαν ἐκρατοῦντο ἐν αὐτῷ ἄλυσόδετοι. Οὕτω σήμερον ἡ ἐκκλησία εἶναι τριμερής.

Δυστυχῶς ἡ τοῦ νάρθηκος ἐξωτερικὴ τοιχογραφία ἀπεικονίζουσα, ὡς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν μονῶν εἴθισται, τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐβλάβη. Πρὸς κάλυψιν ἀσχημίας τινὸς διεπράχθη βανδαλισμὸς οὕτως εἰπεῖν. Ἐκτεθειμένη ἡ τοιχογραφία ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν εἰς τὸ ὑπαιθρον προσεέλκευε διὰ τὸ περιεργον τὰ βλέμματα τῶν τῆς μονῆς ἐπισκεπτῶν ὧν τινες ὑπολαμβάνοντες ἐπάναγκες νὰ διαιωνίσουν ἑαυτοὺς ἐχάρασσον δι' ὀξέων ὀργάνων τὰ ὀνόματά των ἐπ' αὐτῆς. Οὕτως ἄπαν σχεδὸν τὸ κάτω τῆς τοιχογραφίας μέρος μέχρις ἱκανοῦ ὕψους ἐπληρώθη ποικιλογλώσσων ὑπογραφῶν, προσερχομένων ὡς ἐκ τῶν παρακειμένων χρονολογιῶν ἐκφαίνεται ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὧν ἡ μᾶλλον πρόσφατος ἀπὸ τοῦ 1861. Ἐκ τούτου, ὅτε προσεκτίσθη ὁ προνάρθηξ, ἀντὶ ν' ἀποξεσθῶσιν αἱ ὑπογραφαὶ καὶ καταλλήλως συμπληρωθῶσι τὰ κενὰ ὑπὸ εἰδικοῦ ζωγράφου, ὡς γίνεται ἀείποτε ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ἐκρίθη σκόπιμον ν' ἀναζωγραφισθῇ ἡ τοιχογραφία διὰ τῆς αὐτῆς πάλιν παραστάσεως. Ὅθεν ἐπεκρίσθη ἅπας ὁ τοίχος διὰ ἐπιστρώματος ἀμμοκονίας, πρὸς ἐπικόλλησιν τῆς ὁποίας ἐγένοντο διὰ σκεπάρνου καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν ὁπαί, καὶ ἀνιστορήθη πάλιν ἡ δευτέρα παρουσία. Τῷ 1923 ἐκπεσόντος μέρους τοῦ ἀνιστορημένου ἐπιστρώματος ἐφάνη ἡ ὑπαρξίς τῆς παλαιότερας τοιχογραφίας, ἣτις ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος καταρριφθέντος ἐπιμελῶς τοῦ ἐπιστρώματος μετὰ τῆς μεταγενεστέρας ἥς ἀπέμεινε μόνον ἡ ἄνω πρὸς τῇ ὀροφῇ τῆς παραστάσεως σειρὰ, λίαν ζωηρὰ οὖσα.

(1) Ἴδε: Μυρτ. Ἀποστολίδου, ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονὴ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, Θρακικά, τόμ. V, 1934, σελ. 240.

(2) Τοῦ αὐτοῦ, ὁ Στενιμάχος, ἔτ. 1929, σελ. 47.

(1) Ἀντωνιάδου Σ., ἐνθα ἀνωτ. σελ. 144.

Ἡ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας ὑπαρξίς δυσαναγνώστων καὶ τετριμμένων ἐπιγραφῶν διὰ ἐκκλησιαστικῶν κεφαλαίων γραμμάτων, πρὸς αἷ, ὡς γνωστόν, ὁμοιάζουσι καὶ τὰ Κυρίλλεια, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γραφῇ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι Βουλγαρικαὶ καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες καταλαβόντες ὡς ἰσχύοντες ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ τὴν μονὴν ταύτην, ὡς τὰς ἄλλας, ἥτις ἦτο Βουλγαρική, κατέστρεψαν τὴν τοιχογραφίαν ἀναζωγραφίσαντες ἄλλην ἐπ' αὐτῆς πρὸς ἐξάλειψιν παντὸς Βουλγαρικοῦ ἐν τῇ μονῇ ἔχοντος. Ἐκ περιεργείας κινούμενοι, ἅτε πολλάκις κατὰ τὰς συχνὰς ἡμῶν ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἡδὴ χρόνων εἰς τὴν μονὴν ἐπισκέψεις ἰδόντες καὶ μελετήσαντες τὴν τοιχογραφίαν τοῦ νάρθηκος, μετέβημεν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς παλαιότερας εἰς τὴν μονὴν μετὰ τοῦ φίλου διδάτορος Ἀλέξ Πέεφ, γραμματέως τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας καὶ τῆς κυρίας του, ὅπως ἴδωμεν «τὸ θαυμάσιον, ὧραϊον καὶ σπάνιον Βουλγαρικὸν μνημεῖον τέχνης μετὰ Βουλγαρικῶν (Κυρίλλειων) γραμμάτων (1)». Εὗρομεν ἐκεῖ ζωγράφον ἀντιγράφοντα τὴν τοιχογραφίαν εἰς πίνακας κατὰ τμήματα ἐν τῷ αὐτῷ μεγέθει χάριν τοῦ ἐθνολογικοῦ τῆς πόλεως μουσείου καὶ ἀνελθόντες ἐπὶ τοῦ στηθέντος ἱκρίωματος περιεργάσθημεν αὐτὴν καὶ ἀναγνόντες ἀντεγράψαμεν τὰς εὐαναγνώστους καὶ μὴ τετριμμένας ἐπιγραφάς. *Οὐδεμία ὑπῆρχε Βουλγαρική.* Ἀπασαί ἦσαν ἑλληνικαὶ κατὰ τε τὰ γράμματα καὶ τὰς λέξεις· ἡ δὲ τοιχογραφία οὐδαμῶς διέφερε τῆς καταρριφθείσης, καθ' ὅσον ἠδυνάμεθα ν' ἀναπολήσωμεν αὐτὴν ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν. Σήμερον ἡ τοιχογραφία ἀποπλυθεῖσα ἀπέβαλε τὸν ζωγραφὸν χρωματισμόν, ὃν εἶχε κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς πλὴν τῆς ἄνω σειρᾶς καὶ εἶναι λίαν ἀμυδρά. Πάντως ὁμοῦς ὁ ζωγράφος θ' ἀντέγραψεν αὐτὴν πιστῶς.

§ 12. Ἐν τῇ ἐπάνω σειρᾷ τῆς τοιχογραφίας, τῇ μόνῃ ἀπομεινῶσά ἐκ τῆς μεταγενεστέρως, ἀπεικονίζεται καθήμενος ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ θρόνῳ δόξης ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχων ἐκατέρωθεν τοὺς Ἀποστόλους. Ἐν τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ ἀπεικονίζονται βασιλεῖς καὶ πατέρες, πρῶτον ὡς πρόμαχοι καὶ προστάται τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας, κατόρθων δὲ αὐτῶν δεξιόθεν μὲν τοῦ Χριστοῦ ὅμιλοι ἁγίων καὶ μαρτύρων προσωρισμένων διὰ τὸν παράδεισον, ἀριστερόθεν δὲ οἱ δεινοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν Ἰουδαίων διώκται καὶ ὅμιλοι ἁμαρτωλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὑπερμεγέθης ὁ Σατανᾶς, προσωρισμένων διὰ τὴν κόλασιν. Ἐπιγραφαὶ κεφαλαίοις πεποικιλμένοις γράμμασις ἀνεγινώσκοντο: ΒΑCΙΑΕ(Y)C ΑΛ(E)-ΞΙOC, ΒΑCΙΑΕYC ΑΛΕΞΑΝΔΡOC, ΒΑCΙΑΙΚON (=βασιλεῖον) ΡΟ-MEON (sic) (=Ρωμαῖον), ΤΙΧΗ (sic) (=Τύχη) ΝΑ(B)ΟΥΧΟ(δο)(No)COP-

(1) St. Chicheof, Plovdiv dans son passé et son présent, ἔτ. 1926, βουλγαριστί μετὰ παραλλήλου γαλλικῆς μεταφράσεως, ἐν ᾧ τόπῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς μονῆς, σελ. 401 κεφ.

(ος), ΒΑCΙΑΕΥ(C) ΔΟΚΙOC (;) (=Δέκιος;) ΤΕΡΟΚΙOC (?) ΑΓΓΕΛΙ (sic) Κ(YP)ΙΟΥ ΥΛΕΙCΩΝ (sic) ΤON ΧΡΗCΤON (=Ἀγγελε Κυρίου, ἔλεγον τὸν Χρῆστον) καὶ μικροῖς γράμμασι πρὸς τὴν κάτω τῆς κολάσεως γωνίαν ἡ ἐπιγραφή: «μνησθητι, Κύριε, τοῦ δούλου σου τοῦ ἁμαρτολοῦ Πέ...», πιθανῶς τῶν ὀνομάτων Χρῆστος καὶ Πέ(τρος) ὄντων τῶν ἁγιογράφων ἡ μοναχῶν τῆς μονῆς, ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ.

Οἱ ἱστορημένοι βασιλεῖς Ἀλέξιος καὶ Ἀλέξανδρος, ὧν αἱ κεφαλαὶ περιβάλλονται διὰ φωτοστεφάνων, ἀναντιρρήτως εἶναι ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης (Ἰβάν) Ἀλέξανδρος (1344—1363), ὧν ἡ ἀνάμνησις παρέμεινεν ἰσχυρὰ ἐν τῇ μονῇ εἴτε ἐκ παραδόσεως εἴτε ἐκ τοιχογραφιῶν τῆς ἀρχαιοτέρας ἐκκλησίας. Ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Ἀλέξiou μαρτυρεῖ τὴν ἀρχαιότητα τῆς μονῆς ἀναγομένην μέχρι τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος, τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου ὅτι ἡ μονὴ ἔτυχε τῆς προστασίας αὐτοῦ, ὡς πρότερον τῆς τοῦ Ἀλέξiou. Ὁ Ἀλέξανδρος καταλαβὼν τὴν ἐπαρχίαν Στενιμάχου-Τζελένης, ἐνθα ἡ μονή, παραχωρηθεῖσαν αὐτῷ διὰ συνθήκας τῷ 1344 ὑπὸ τῆς Ἀννης τῆς Σαβανδικῆς, ἐπιτροπευούσης τὸν ἀνήλικον υἱόν της Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, ἐπὶ τῷ ὄρῳ συμμαχίας κατὰ τοῦ ἀναγορεύσαντος ἑαυτὸν ἐν Διδυμοτείρῃ αὐτοκράτορα Κατακουζηνοῦ (*), ἐναρμόνησε τῆς Ροδόπης καὶ τῆς βορειοδυτικῆς Θράκης μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως αὐτῆς. Φιλόθρησκος ὢν ἐφάνη προστάτης τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ καὶ τῆς μονῆς, ὡς βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῶν Βουλγάρων βασιλείου ὁ ἐν ὑπαίθρῳ πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον Σλαυοβουλγαρικός, ὁ ἐν ταῖς πόλεσιν ὁμοῦς καὶ τοῖς φρουρίοις κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγχρόνων Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων καὶ χρονογράφων ἦτο Ἑλληνικός. Ὅθεν καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἦσαν Ἑλληνικαί, δηλ. ἡ ἐν αὐταῖς λειτουργία διεξήγετο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ Αἰμίον, μονάς, οὕσας ἀπάσας Βουλγαρικές. Ἐπομένως καὶ ὅτε ἡ Ροδόπη περιήλθεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Βουλγάρων ὡς συνέβη ἐπὶ τοῦ Ἰβανκοῦ (1199), ἐπὶ τοῦ Καλογιάννη καὶ τοῦ συγγενοῦς του Σλαῦου (1205—1208), ἐπὶ τοῦ Ἀσέν II (1230—1246) καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου

(1) Πιθανὴ παραφθορὰ τῆς λατινικῆς λέξεως terrificar=terribilis=τρομερός, δεινός.

(2) Κατακουζηνοῦ, ἱστορ. III, 66.—Ἰδε καὶ Ζλατάρσκυ Β, ὁ Ροδοπαῖος ἦρος ὁπλαρχηγὸς Μομταῖλος, ἐν τῇ Βουλγαρ. ἱστορικῇ βιβλιοθήκῃ, ἔτ. α' τόμ. II, ἔτ. 1928, σελ. 120, βουλγαριστί.

1344—1363) (1) ἀναμφιβόλως οἱ Βούλγαροι ὁμόδοχοι βασιλεῖς ἐσεβάσθησαν τὰς Ἑλληνικὰς μονὰς καὶ τὰς ἐκκλησίας καὶ δὲν ἀφῆρσαν αὐτὰς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἐγένετο τοιοῦτόν τι ἐνιαχοῦ, ἐπαυρομένης τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας αἱ ἀφαιρεθεῖσαι περιήρχοντο εἰς τοὺς ἰδρυτὰς αὐτῶν καὶ τοὺς νομίμους δικαιοῦχους καὶ παρέμειναν Ἑλληνικαὶ καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας μέχρις ἐσχάτων, ὅτε βίαι ἀφηρέθησαν κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα (1906—1913).

§ 13. Ἐκ τῶν προειρημένων ἀρκούντως κατεδείχθη ὅτι ἡ μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης ἦτο ἀνέκαθεν Ἑλληνική, δηλ. ὑπὸ Ἑλλήνων ἰδρυθῆναι καὶ ἀνεκτίσθαι καὶ ἐν αὐτῇ ἐτελοῦντο αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι ἑλληνιστὶ μὴ ἀποκλειομένων ὅτι τινὲς τῶν μονασάντων ἐν αὐτῇ ἐνδέχεται νὰ ἦσαν καὶ Βουλγαρικῆς καταγωγῆς γενόμενοι δεκτοὶ ὡς ὁμόδοχοι, καθὼς συνέβαιναν ἐν πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς μοναῖς. Πρὸς ταῖς ἀνωτέρω δὲ μαρτυρίας ἐπαγόμεθα καὶ τὴν τοῦ ἀμερολήπτου καὶ ἀψευδοῦς ἱερέως Κ. Οἰκονόμου, διευθυντοῦ ἐπὶ ἔτη τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Φιλίππουπόλει κεντρικῆς σχολῆς καὶ πρώτου ἱστοριογράφου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας τῆς μητροπόλεως Φιλίππουπόλεως. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ἁγίου ἐκείνου ἀνδρός, φθίνοντος τοῦ 18ου καὶ ἀρχομένου τοῦ 19ου αἰῶνος, μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ζώντων ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ, φυλῆται ἐριδες δὲν ἐφίσταντο μίᾳ ἀρυντισθείσης τῆς ἐθνικῆς τῶν Βουλγάρων συνειδήσεως. Οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐπαρχίας Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι, λαλοῦντες ἑκάτεροι τὴν ἰδίαν τῶν γλώσσων, τ. ἔ. οἱ μὲν Ἕλληνες τὴν ἀπλὴν Ἑλληνικὴν, οἱ δὲ Βούλγαροι τὴν ἀπλὴν Σλαβονικὴν ἢ τὴν Βουλγαρικὴν (2), εἶχον τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς μονὰς τῶν, ἐν αἷς ἐλάτρευον τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ τῶν γλώσσῃ. Ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν κωμῶν τῆς ἐπαρχίας καὶ τῶν παρ' αὐταῖς μονῶν ὁ συγγραφεὺς τὴν μονὴν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης θεωρεῖ ἀνέκαθεν Ἑλληνικὴν, διότι διακρίνει τὰς Ἑλληνικὰς τῶν Βουλγαρικῶν μονῶν καὶ καλῶν ἑκάστην μὲν Ἑλληνικὴν ἀπλῶς *μοναστήριον*, ἑκάστην δὲ Βουλγαρικὴν *μοναστήριον Βουλγαρικόν* «Βουλγαρικῇ διαλέκτῳ τὰς ἀκολουθίας ἀναγινώσκουσιν οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι καλόγηροι» (3), τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μονὴν καλεῖ ἀπλῶς *μοναστήριον*. Βουλγαρικαὶ μοναὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἦσαν κατ' αὐτὸν τρεῖς μόνον αἱ τοῦ Κα-

(1) Ἴδε, Μυρτ. Ἀποστολίδου, Θρησκ. Ἀθηνῶν, τόμ. II, ἔτ. 1929, σελ. 333—342.

(2) «Ἐκτὸς τῆς Φιλίππουπόλεως καὶ τινῶν χωρίων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ροδόπης κειμένων εἰς πάντα τὰ λοιπὰ τῆς ἐπαρχίας ἡ Βουλγαρικὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνηθίζεται· μάλιστα δὲ τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ροδόπης κείμενα χωρία, τὸ μέρος ἐκεῖνο δηλ. ὅπερ καλεῖται Γιαλιάς καὶ Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ τὴν Βουλγαρικὴν μόνον προφέρουσιν· σπανίως δὲ ἡ ἀπλὴ Ἑλληνικὴ συνηθίζεται ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐν τισὶ κώμαις καὶ χώραις». Κ. Οἰκονόμου, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 32 § κ'. σημ. α'.

(3) Αὐτόθι σελ. 35 § κγ' σημ. α'.

λοφέρου (1), τοῦ Ἀκτσέκκλησε (Σόποτ) (2) καὶ τοῦ Καλογερόβου (3), πᾶσαι ἐπὶ τοῦ Αἵμου, Ἑλληνικαὶ δέ: ἡ τοῦ Μπατκουνίου (4) αἱ τῶν Κριτσίμων τῶν ἁγίων Ἀναργύρων καὶ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου (5), ἡ τῶν ἁγίων Θεοδώρων τῆς Περοσιτίσης, (6) ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μπελασιτίσης (7), ἡ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης (8), ἡ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Βοδηνῶν (9), ἡ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσης (Βατσκόβου) σταυροπηγιακὴ (10) καὶ ἡ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Μολδάβας (11), πᾶσαι ἐπὶ τῆς Ροδόπης.

Ἀλλὰ καὶ ἔτι πρὸς οἱ ἅγιοι καὶ θαυματουργοὶ Ἀναργυροὶ Κοσμάς καὶ Δαμιανὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἑλλήνων ἅγιοι, λατρευόμενοι ἀπὸ τῶν πρώτων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, πιθανῶς ἀρχαίους τῆς ἱατρείας Θεοὺς ἀντικαταστήσαντες. Ἱατροὶ τῶν νοσημάτων καὶ ἀμύντορες τῶν πιστῶν κατὰ τῶν πολέμων, ὡς ἐν τῷ κοντακίῳ τῶν ἐγκωμιάζονται, ἐτιμῶντο παλαιόθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ παλατίῳ. Οὐ μακρὰν τῆς βασιλευσούσης κατὰ τὸ ἄκρον κολπίσκου ἐπὶ ὑψηλοῦ καὶ ἀνάντους τόπου ὑπῆρχεν ὁμασθέντων εἰς αὐτοὺς «τέμενος ἐκ παλαιῶν», ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀνέκτισε καλλιπρεπὲς εὐγνωμονῶν· διότι οἱ ἅγιοι παραστάντες εἰς αὐτὸν κατ' ὄναρ ἔσωσαν ἀπὸ ἐπικινδύνου νόσου, διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ὁποίας οἱ ἱατροὶ ἀπέβαλον πᾶσαν ἐλπίδα. «Τὴν προτέραν οἰκοδομίαν ἄκοσμον τε καὶ ἄδοξον οὖσαν οὐδὲ ἀξιοχρεῶν τηλίκους ἁγίοις ἀνεῖσθαι κάλλει τε καὶ μεγέθει τῶν νέων κατελάμπρυνε καὶ φωτὸς αἴγλη, ἄλλα τε πολλὰ οὐ πρότερον ὄντα ἀνέθηκεν» (12). Ἐκτοτε ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο τὸ καταφύγιον τῶν νοσοῦντων, μεταβαινόντων εἰς αὐτὴν πρὸς ἱασιν πάντοθεν ἀπὸ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς. Οὕτω ἡ δημοφιλία τῶν ἁγίων, ὧν ἡ μνήμη δις τοῦ ἔτους ἐορτάζεται τῇ 1ῃ Ἰουλίου καὶ Νοεμβρίου, ἐπεξετάθη ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ ἤρξαντο ἰδρυόμενοι πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ εὐαέρων τόπων, ἀντικαταστήσασαι τὰ ἀρχαῖα Ἀσκληπιεῖα. Τοιαῦται ἦσαν καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Ροδόπης δύο μοναὶ ἡ τῆς Κουκλένης καὶ ἡ τῶν Κριτσίμων, ὧν ἡ ἰδρυσις ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν, ὁπότε ἡ περὶ τῆς ἱατρικῆς τῶν ἁγίων δυνάμεως παράδοσις ἦτο ἀκόμη ἰσχυρὰ ἐν τῷ Βυζαντίῳ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν γένει.

Ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δὲ μεγάλη τῶν ἁγίων Ἀναργύρων λατρεία μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν πρὸς τιμὴν αὐτῶν διδομένων κυρίων ὀνομάτων Ἀναργυρος, Ἀργύριος, Ἀργυρῶ, Κοσμάς καὶ Δαμιανός, ὧν μεγάλη ἡ χρῆσις, ἀσυνήθων παρὰ τοῖς Βουλγάροις, παρ' οἷς καὶ τὰ ἀπαντῶντα ἐνίοτε Ἀρ-

(1) Αὐτόθι. (2) σελ. 37 § κστ'. (3) σελ. 41 § λγ'. (4) σελ. 44 § λθ'.

(5) σελ. 46 § μβ'. (6) σελ. 47 § μγ'. (7) σελ. 49 § μδ'. (8) σελ. 49 § μθ'.

(9) σελ. 50 § νγ'. (10) σελ. 52 § νδ'. (11) σελ. 57 § νη'.

(12) Προκοπίου, περὶ κτισμάτων, I, 6.

γυρ καὶ Δαμιὰν ἀνήκουσιν εἰς οἰκογενείας ἐχούσας Ἑλληνικὴν τὴν προέλευσιν ἢ συγγενεούσας πρὸς Ἑλληνας δι' ἐπιγαμιῶν. Ἄλλως τε ἐν Βουλγρίᾳ οὐδεμία ἐκκλησία καὶ μονή, καθ' ὅσον εἶναι ἡμῖν γνωστόν, ὑπάρχει τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων, οἵτινες ὡς Ἑλληνικοὶ μετωνομάσθησαν. Αὕτη ἡ μονὴ καλεῖται ὑπ' αὐτῶν *μοναστήρ Σφετὶ Βράτς* (=ἡ μονὴ ὁ ἅγιος Μάντις) ἢ *Σβετὶ Βράτσοβε* (1) (=οἱ ἅγιοι Μάντις). Οὐδεὶς δὲ Βούλγαρος φέρει τὸ ὄνομα *Βράτς*· ἂν δὲ τοῦτο ἀπαντᾷ ὡς ἐπώνυμον *Βράτσωφ*, οὐδεμίαν πρὸς τοὺς ἁγίους ἔχει σχέσιν, ἀλλ' εἶναι ἰδιώτης σημαντικόν, ὡς ἐθίζεται παρὰ τοῖς Βουλγάροις ἐπὶ τῶν ἐπωνύμων. Ἀγιάσματα δὲ καὶ μοναὶ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ὑπῆρχον καὶ ἀλλαχοῦ τιμώμεναι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐξ ὧν μνημονευτέα ἡ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν μονή, ἣς οἱ μοναχοὶ συνέταξαν διαφόρους παραδόσεις περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων περισωθέντα τέσσαρα φύλλα χάρτου Ἑνετικοῦ ἀσυνάρτητα πρὸς ἄλληλα καὶ καθ' ἑαυτὰ σφόδρα συγκεχυμένα (2) ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸν Fallmerayer, πλαστογραφήσαντα τὰς χρονολογίας καὶ μεταμφιεσάμενον τοὺς φουσανελοφόρους κλέπτας Ἀλβανούς, οὓς οἱ κάτοικοι ἐκάλουν *φούστας*, εἰς Σλαῦους, νὰ πλάσῃ τοὺς γνωστούς περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων μύθους (3), οὓς καίπερ ἐν καιρῷ ἀναρεθόντας ἐξακολουθοῦσι τινες τῶν ἱστορικῶν Σλαύων ἀναμασῶντες ἀκόμη.

§ 14. Ὁ ἱστοριογράφος τῆς Πλόδδης, οὐχὶ τῆς Φιλιππουπόλεως (4), ἀξιότιμος κ. Στ. Σίσκοφ, ὅστις δι' ἰδίου φακοῦ βλέπων καὶ κρίνων τὸ τῆς Ὁράνης ἱστορικὸν παρελθὸν ὑπολαμβάνει πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἀνέκαθεν Βουλγαρικὰ καὶ δὲν ὀκνεῖ, ὅσάκις συγκρούεται πρὸς τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἀξιολογίας τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν ὡς μεροληπτικῶν δι' ὅσον εἶναι ὅτι ἡ τῆς Κουκλένης μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἣν καὶ αὐτὸς καλεῖ *Σφετὶ Βράτς*, ἦτο ἀνέκαθεν Βουλγαρικὴ, κατεσχέθη δὲ ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ τῶν ἱσχυρῶν τότε Ἑλλήνων. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς δι' ὁμοιοτύτας ταύτης ἐπάγονται ὑπ' αὐτοῦ τὰ ἀκόλουθα ἀκλόνητα τεκμήρια.

α') Αἱ ἐπὶ τῆς ἀποκαλυφθείσης παλαιᾶς τοιχογραφίας τοῦ νάρθηκος ἐπιγραφαὶ εἶναι Βουλγαρικαὶ (!), ὡς διαπιστοῦται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν Κυριλλείων γραμμάτων τῶν β' ἢ ναοδομία τῆς ἐκκλησίας ἔχει ὁμοιότητάς τινας πρὸς τὰς Βουλγαρικὰς (:) τοῦ ἐν Στενιμάχῳ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῆς Παναγίας τοῦ φρουρίου καὶ τῆς Παναγίας τῆς μονῆς Βατοκόβου.

(1) Κ. Μωραβένωφ, ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 207. 212.

(2) Ἀρχαιολ. ἐφημ. Ἀθηνῶν, ἔτ. 1853, φυλλ. 31, σελ. 942—945.

(3) Fallmerayer, Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, τόμ. 2, ἔτ. 1830—36 καὶ Fragmente aus dem Orient, τόμ. 2, ἔτ. 1845.

(4) Ὁνομάζω τὸν συγγραφέα οὕτω, διότι συστηματικῶς ἀποφεύγει ν' ἀναφέρῃ τὸ δισημιτικὸν ἱστορικὸν τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως ὄνομα Φιλιππουπόλεις.

καὶ γ') αἱ προσωπογραφίαι, ὁ χρωματισμός, ἡ φωτοσκίασις καὶ ἡ διακόσμησις ἔχουσι καταπληκτικὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἀρχαγγέλων (ossarium) τῆς μονῆς Βατοκόβου καὶ πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τοῦ φρουρίου Στενιμάχου, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι «ὁ ζωγράφος συνθέτης καὶ τῶν τριῶν τοιχογραφιῶν εἶναι ὁ αὐτὸς ἢ ὅτι αὐταὶ εἶναι τοῦλάχιστον ἔργα ζωγράφων τῆς αὐτῆς σχολῆς, ἀκμασάσης οὐδαμῶς βραδύτερον τῶν ἐτῶν 1360—70, ὁπότε ἡ μονὴ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων». Ἄρα ἡ ὑπάρχουσα νῦν ἐκκλησία ἐκτίσθη κατὰ τὸ δεύτερον Βουλγαρικὸν βασιλεῖον ἢ οὐχὶ βραδύτερον τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 14ου αἰῶνος (!).

Ἐκ τῶν ἐπαγομένων τεκμηρίων καταφαίνονται αἱ σπουδαῖαι καὶ βαθεῖαι τοῦ ἱστοριογράφου τῆς Πλόδδης γνώσεις περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν χριστιανικὴν ναοδομίαν καὶ ἀγιογραφίαν, τὴν ἐπιγραφολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτήν. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ ἐκλαμβάνονται Βουλγαρικαὶ ἔνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν Κυριλλείων γραμμάτων πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ μηδεμιᾶς ἀναγνώσεως γινομένης αὐτῶν ὡς Βουλγαρικῶν· ἀπλουστάτη ναοδομία ἐπιβληθεῖσα ἐπὶ τουρκοκρατίας συγχεῖται κατὰ τε τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν τοιχοδομίαν μετὰ τῆς Βυζαντινῆς καὶ Ἀθωνικῆς, διότι ἡ μὲν ἐκκλησία τῆς μονῆς δὲν εἶναι παλαιότερα, ὡς προεφθέθη 2—3 αἰώνων, αἱ δὲ τῆς Παναγίας τοῦ φρουρίου Στενιμάχου καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἶναι Βυζαντιναὶ τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος (1) καὶ ἡ τῆς Παναγίας τῆς μονῆς Βατοκόβου ἔχει τὸν ρυθμὸν τῶν ἐν Ἀθῶν μονῶν ἀνιδρυθεῖσα ἐκ βάθρων τῷ 1604 κατὰ τὴν κτιτορικὴν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀγιογραφίας τοῦ 17ου τὸ πολὺ αἰῶνος ἀποδίδονται εἰς τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα, διότι αἱ μὲν τοιχογραφίαι τοῦ *οσσαρίου* τῆς μονῆς Βατοκόβου, τοῦ μόνου ὑπολειφθέντος ἐκ τῶν ἀρχικῶν τῆς μονῆς κτιρίων, προέρχονται ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος, ἂν εἶναι σύγχρονοι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ κτιρίου, αἱ δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ φρουρίου Στενιμάχου προέρχονται ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (2).

Μὴ ἀρκούμενος δὲ ὁ ἱστοριογράφος εἰς τὰ τεκμήρια ταῦτα τῆς βουλγαρικότητος τῆς μονῆς προσάγεται καὶ ἕτερα οὐχ' ἥττον τῶν προειρημένων ἄξια. «Τῷ 1887 (:), γράφει ἀνεκαλύφθη ἐν τῇ μονῇ πολυτιμώτατον μεσαιωνικὸν Βουλγαρικὸν μνημεῖον, ὅπερ περιέχει τοῦ Βουλγάρου βασιλέως Ἰβάν Ἀλεξάνδρου τὸν πανηγυρικόν, γραφέν τῷ 1337. Βραδύτερον ἀνευρέθησαν καὶ τινα παλαιὰ χειρόγραφα Βουλγαρικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων κεκρυμμένα ἐν τῇ στέγῃ τῆς ἐκκλησίας καὶ διαλαθόντα τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλή-

(1) Ἴδε, Μυρτ. Ἀποστολίδου, ὁ Στενιμάχος, σελ. 25 κέξ. § 10 καὶ Ἰορδ. Ἰβανώφ, τὸ τοῦ Ἀσὲν φρούριον βουλγαριστὶ ἐν τῷ Bulletin de la société archéol. Bulgare, τόμ. 11, ἔτ. 1911. σελ. 197 κέξ.

(2) Dumont-Homolle, Mélanges d'archéologie et d'épigraphie, σελ. 228.

νων μοναχῶν. Τινὰ τούτων φυλάσσονται νῦν ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πλόδδης. Ἐν τῷ ψαλτηρίῳ ἢ ὡς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ (!) καλεῖται τὸ ψαλτήριον τῆς Κουκλένης ἀπαντᾷ ἡ ἀκόλουθος χρονολογικὴ σημείωσις: «Ἐγράφη τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ μεγίστου ἡμῶν βασιλέως Ἰβάν Ἀλεξάνδρου, αἰρεθέντος καὶ στεφθέντος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔτει 6845 (=1337)».

Οὐδὲν βεβαίως τὸ παρὰδοξον, ἂν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μονῇ περιελθούσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ προειρημένου τσάρου, τοῦ καὶ προστάτου ἢ δωρητοῦ αὐτῆς, ὡς ἀνεπτύξαμεν, ἐγράφη κατ' ἐπιθυμίαν αὐτοῦ Σλαβικὸν ἐκκλησιαστικὸν βιβλίον ὑπὸ τινος Βουλγάρου ἐν τῇ μονῇ μοναχοῦ ἢ Ἑλλήνος γνώστου τῆς Σλαβικῆς γλώσσης. Τὸ πολὺ παρὰδοξον καθ' ἡμᾶς εἶναι ἄλλο. Τῷ 1887, ὁπότε, ὡς λέγεται, ἀνεκαλύφθη τὸ χειρόγραφον, ἡ μονὴ ἦτο Ἑλληνική. Πῶς οὐτε ἡ Ἑλληνικὴ μητρόπολις Φιλιππουπόλεως, εἰς ἣν ἀνήκειν ἡ μονή, οὔτε ἄλλος τις τῶν λογίων Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν ἢ τις τῶν ἐν τοῖς Ζαυφείοις διδασκαλείοις καθηγητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ διάσημος μεσαιωνοδίδης Πέτρος Παπαγεωργίου, ὅστις ἀνεδίφησε τὰς βιβλιοθήκας τῶν μονῶν καὶ ἐξήτασε τὰ παλαιὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα αὐτῶν, δὲν ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χειρογράφου; Ἦτο δυνατόν τοσοῦτον ὡς ἐκ τῆς παλαιότητός του ἱστορικὸν χειρόγραφον νὰ διαλάβῃ τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες πάντως θὰ ἐφρόντιζον νὰ ἐξασφαλίσωσιν αὐτὸ ἀποστέλλοντες ὡς κειμήλιον εἰς τὸ οἰκουμένικόν πατριαρχεῖον, ὡς ἀπέστειλεν παλαιὰ πολύτιμα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς βιβλία, ἢ εἰς τὴν ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος βιβλιοθήκην; Ὡστε ἀμφιβάλλομεν πολὺ περὶ τοῦ λεγομένου ὅτι τὸ χειρόγραφον προέρχεται ἐκ τῆς μονῆς, ἀφοῦ μάλιστα δὲν παρέχονται πληροφοροίαι καὶ λεπτομέρειαι περὶ τοῦ ποῦ τῆς μονῆς ἐφυλλάσσετο τοῦτο καὶ ὑπὸ τίνος καὶ πῶς ἀνεκαλύφθη καὶ πῶς περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων, ἐνῶ ἦτο ἰδιοκτησία τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως.

Προκειμένου δὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν χειρογράφων, τῶν ἀνευρεθέντων, ὡς λέγεται, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς μονῆς (1906) ἐν τῇ στέγῃ τῆς ἐκκλησίας, ὧν φύλλα τινὰ ψαλτηρίου καὶ ὁκτωήχου εἶδους καὶ περιεργάσθημεν ἐν τῇ ἐθνικῇ τῆς Φιλιππουπόλεως βιβλιοθήκῃ σεβόμενοι τὸ ἀξιόπιστον τῶν λεγομένων ἀπαντῶμεν ὑποστηρίζοντες τὴν θέσιν ἡμῶν. Τὶ τὸ παρὰδοξον, ἂν ἐν Ἑλληνικῇ μονῇ ἀνευρέθησαν καὶ Βουλγαρικά ἐκκλησιαστικά χειρόγραφα; Οἱ Βούλγαροι μέχρι τοῦ 1870 διετέλουν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου κυριαρχίαν. Βούλγαροι κληρικοί Ἑλληνομαθεῖς ἦσαν λειτουργοὶ ἐν Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις, ὡς Ἑλληνες βουλγαρομαθεῖς ἐν Βουλγαρικαῖς. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σμύρνης καὶ μετὰ τὸ σχίσμα Βασίλειος, ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ⁽¹⁾, ἦτο Βούλγαρος⁽²⁾ ὁ νῦν γηραιὸς ἑλληνομαθέστατος μητροπολίτης Βάρνης σεβασμιώτατος Συμεὼν ὑπη-

ρέτησεν ἐν Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις, ὅπως περιορισθῶ εἰς δύο μόνον ἀνωτάτους κληρικούς. Βούλγαροι μοναχοὶ ἐμόναζον ἐν Ἑλληνικαῖς μοναῖς, ὡς καὶ Ἑλληνες ἐν Βουλγαρικαῖς. Ἑλληνες καὶ Βούλγαροι συνῆλθον τότε ὡς ὁμόδοξοι ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ καὶ ὡς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τοῦ παρελόντος αἰῶνος ἐδιδάσκετο ἐν Βουλγαρικοῖς σχολείοις, οὕτω καὶ ἡ Σλαβοβουλγαρικὴ ἐδιδάσκετο ἐν τῇ Θεολογικῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχολῇ, ἔνθα καθηγητὴς διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1852 καὶ ὁ περιώνυμος Νεόφυτος, μοναχὸς τῆς μονῆς τῆς Ρήλας⁽¹⁾. Ἄν λοιπὸν Βούλγαροι μοναχοὶ μονάσαντες ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τότε μονῇ ἢ καὶ Ἑλληνες τοιοῦτοι σεβόμενοι τὰ ἐκκλησιαστικά βιβλία ὡς ἱερὰ περισυνέλεξαν τοιαῦτα Βουλγαρικά ἐν τῇ μονῇ, ὡς σήμερον βιβλία πάσης γλώσσης περισυλλέγονται ἐν ταῖς διαφόροις τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκαις, — ἐπὶ τῶν σκοτεινῶν τῆς τουρκοκρατίας χρόνων αἱ μοναὶ ἦσαν αἱ μόναι βιβλιοθήκαι, — ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἦτο ἡ μονὴ Βουλγαρικὴ. Σήμερον τὰ πολυτιμώτατα χειρόγραφα τῆς τε ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας κατάκεινται ἐν διαφόροις τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκαις δέον ἐκ τούτου νὰ ὑποληφθῇ ὅτι αὗται αἱ βιβλιοθήκαι εἶναι Ἑλληνικαὶ ἢ ὑπὸ Ἑλλήνων ἰδρυθῆσαν;

§ 15) «Μεταξὺ τῶν διατηρουμένων παλαιῶν ἐν τῇ μονῇ εἰκόνων, ἐξακολουθεῖ ὁ ἱστοριογράφος, ὑπάρχει καὶ μία παριστάνουσα τὸν Σαβαῶθ μετὰ Βουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς, «Γ(όσπ)οδ Σαβαῶθ» (Κύριος Σαβαῶθ). Ἀνωθεὶ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῶν παραθίρων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν τυφλῶν γωνιῶν αὐτῶν τὰ ὀνόματα τῶν ἐξωγραφισμένων ἁγίων εἶναι Βουλγαρικά, ἅπερ παρέμειναν, καίπερ γενομένης ἀποπείρας καταστροφῆς αὐτῶν διὰ πυροβολισμῶν, ἅτε τῶν σφαιρῶν μὴ ἐξικομένων τοῦ σκοποῦ αὐτῶν». Ὁ ἱστοριογράφος λησμονεῖ τὸ τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι «μία χελιδὼν ἕα οὐ ποιεῖ». Μνημονεύει μίαν μόνον εἰκόνα, πρᾶγμα κινητὸν, φέρουσαν ὀλιγοσύλλαβον Βουλγαρικὴν ἐπιγραφὴν ἀνευ χρονολογίας καὶ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι πᾶσαι αἱ ἄλλαι εἰκόνες καὶ αἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοιχογραφίαι φέρουσιν Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἀνακτίσεως αὐτῆς.

Αἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἡμῶν εἰκόνες ἁγίων προέρχονται καὶ ἐκ δωρεῶν εὐλαθῶν προσκυνητῶν ἀγοραζόμεναι οὐ μόνον παρ' Ἑλλήνων ἀγογράφων, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σλαβῶν ὁμοδόξων. Εἰκόνες μετὰ Σλαβικῶν ἐπιγραφῶν ὑπῆρχον ἄλλοτε ἐν τε τοῖς εἰκονοστασίαις πολλῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου ἀποστελλόμεναι ἐκ Ρωσσίας ἀποδημούντων Ἑλλήνων. Τινὲς τῶν ἁγίων ἐπιταφίων τῶν ἐκκλησιῶν Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου ἦσαν Ρωσικοὶ ἀποσταλέντες δῶρα ὑπὸ τῶν ἐν Ρωσίᾳ Φιλιππουπολιτῶν Κομιζοπούλλου Ἀντωνίου καὶ Μαρασλῇ Γρηγορίου, μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου. Διὰ τὴν νὰ μὴ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ ἡ

(1) Βασίλειον, ἀρχιεπισκόπου Σμύρνης, Λόγοι, τόμ. 2, ἔτ. 1886—1887, Σμύρνη.

(2) Jirecek - Argyrow, Ὁδοιπορικὸν Βουλγαρίας, σελ. 649.

μνημονευομένη Σλανεπίγραφος εἰκὼν, ἔργον ἀγιογράφου Σλαύου, εἶναι ἀφιέρωμα Ἑλλήνος εἰς τὴν μονὴν ἢ καὶ Βουλγάρου ἐκ τῶν προσκυνητῶν αὐτῆς, τῶν αἰτησαμένων τὴν βοήθειαν τῶν θαυματουργῶν Ἀγίων;

Προκειμένου περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν παραθύρων τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀπεικονιζομένων ἁγίων, ἀν αὐταὶ προσέρχονται ἀπὸ τοῦ πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς μονῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων χρόνου, διότι πολλοὶ τῶν πρεσβυτῶν Ἑλλήνων Φίλιππουπολιτῶν καὶ Στενιμαχιτῶν, τῶν πολλάκις ἐν τῇ μονῇ παραθερισάντων ἢ ἐπισκεψαμένων αὐτήν, δὲν ἐνθυμοῦνται ὑπαρχούσας τότε Βουλγαρικὰς ἐπιγραφάς, τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖτο οὕτω. Πρὸ τῆς ἀφυπνίσσεως τῆς ἐθνικῆς παρὰ τοῖς Βουλγάροις τῆς ἐπαρχίας Φίλιππουπόλεως συνειδήσεως, ἣτις ἤρξατο ἀρχομένου σχεδὸν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, Βούλγαροι ἠκκλησιάζοντο καὶ εἰς Ἑλληνικὰς ἐκκλησίας προσφέροντες δωρεὰς καθὼς καὶ Ἑλληνες προσήρχοντο ἄρωγοι εἰς Βουλγαρικὰς.

Ἐν αὐτῇ τῇ Φίλιππουπόλει, ὅπου ἐπεκράτει τότε ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ ἐκ τῶν περικειμένων κωμῶν ἐγκαθιστάμενοι Βούλγαροι ὑπελάμβανον τιμὴν τῶν νὰ ἑλληνίζωσιν, ὁ μικρὸς ἐπονομαζόμενος Βούλκος τσορμπατζῆς Τσαλόγλου ἢ Κούρτοβιτς οὐ μόνον ἐνήργησε παρὰ τῇ Ὑψηλῇ πύλῃ πρὸς ἐκδοσὶν σουλτανικοῦ φρωανίου περὶ ἀνοικοδομήσεως ἐκ βάθρων τῆς συνοριακῆς τοῦ ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς (1832) ὥς ἔχει σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἐχορήγησε πρὸς ἀποπεράτωσιν καὶ διακόσμησιν αὐτῆς. Ὡσαύτως ὁ μέγας ἐπονομαζόμενος Βούλκος τσορμπατζῆς, ὅστις μετεῖχεν ὡς δημογέρον τῆς διοικήσεως τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων, ἐχορήγησεν εἰς τὴν ἀνάκτισιν τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (1837), καταρριφθείσης δυστυχῶς ὑπὸ τῶν ἀνιστορήτων ἐπιτρόπων τῆς τῆς μικρᾶς παλαιότερας, ἣτις ἦτο ἡ μόνη περισωθεῖσα ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει πολυπληθῶν Βυζαντινῶν (oh simplicitas). Ὁ ἐκ Μετσόβου ἐν Φίλιππουπόλει ἐγκαταστάς καὶ διὰ τῆς ἐμπορίας πλουτήσας Δημήτριος Μήτσορας ἀνῆγειρε τῷ 1849 ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐν τῷ προαστείῳ τῆς πόλεως Πέραν (Καρσι ἀκὰ) χάριν τῶν ἐκείναισι δικοῦντων Βουλγάρων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ρήλας, τὴν πρὸ δεκαετίας πυρποληθεῖσαν καὶ ἀνοικοδομηθεῖσαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ δήμου. Δαπάνῃ δὲ τοῦ αὐτοῦ ἐξωγραφίσθη ἡ δεξιὰ πτέρυξ τοῦ προστίφου (νάρθηκος) τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρβήλου περιωνύμου Βουλγαρικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ρήλας, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ δαπάνῃ τῆς χήρας Κούρτοβιτς ὑπὲρ τῆς μνήμης τοῦ μακαρίτου συζύγου τῆς.

Ἐκ τούτου ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐκασταχοῦ ἐκκλησιῶν ἐπιτρέπετο ἢ ἀναγραφῇ οὐ μόνον τῶν ὀνομάτων τῶν ἁγίων καὶ τῶν χορηγητῶν ἐν τῇ γλώσσῃ των, ἀλλὰ καὶ κτιτορικαὶ ὅλαι ἐπιγραφαὶ πρὸς ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις τοῦ παρὰ τῷ μεγάλῳ Τυρνόβῳ Ἀρβανιτοχωρίου (Ἀλμπανὰς), κωμοπόλεως, ἄλλοτε καθα-

ρῶς Ἑλληνικῆς, συνοικισθείσης ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος ὑπὸ Ἡπειρωτῶν, ὁρμωμένων τῶν πλείστων ἐκ Πωγωνίου καὶ ἀκμασάσης (1), μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τοιχογραφιῶν τῶν ἐξ ἐκκλησιῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἀπαντῶσι καὶ τινες Βουλγαρικαί. Αἱ κτιτορικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ προμνησθέντος προστίφου τῆς μονῆς τῆς Ρήλας τοῦ ζωγραφισθέντος δαπάνῃ τῆς χήρας Κούρτοβιτς καὶ Δ. Μήτσορας εἶναι Ἑλληνικαί. Ἀναγράφω τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν μόνον, διότι τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐτέρας ἀπώλεσα: «Ὑπὲρ αἰωνίου μνήμης καὶ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ κεκοιμημένου δούλου τοῦ Θεοῦ Βούλκου Κούρτοβιτς τοῦ ἐξ Ἀβραδαλησιῶν ἐξωγραφίσθη τὸ ἔμπροσθεν τοῦτο μέρος ἐκ τοῦ νάρθηκος διὰ δαπάνης τῆς αὐτοῦ συζύγου κυρίας Ἐλισάβετ Χ' Κώστα τῆς ἐκ τοῦ Σαμοκοβίου καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ κ. Παύλου Κούρτοβιτς, ὧν τὰ ὀνόματα τάξον, Θεέ, ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ἐν ἔτει 1844» (2). Τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ τῶν αὐτῶν γραμμάτων εἶναι καὶ ἡ ἐτέρα ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας τοῦ Μετσόβιτου Ἑλλήνος Μήτσορας.

Καθὼς λοιπὸν οὔτε ἡ μονὴ τῆς Ρήλας, ὁ Βουλγαρικὸς Ἀθῶς οὕτως εἰσπεῖν, εἶναι Ἑλληνικὴ ἕνεκα τῆς υπάρξεως ἐν αὐτῇ τῶν δύο Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἀλλαχού αὐτῆς καὶ ἕνεκα τῶν γενομένων εἰς αὐτὴν δωρεῶν ὑπὸ Ἑλλήνων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, οὔτε αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Ἀρβανιτοχωρίου ιδρύθησαν ὑπὸ Βουλγάρων ἕνεκα τῆς ἐν αὐταῖς υπάρξεως ἐνίων Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν, οὕτω καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τῆς Κουκλένης μονὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρῇται ὡς ιδρυθεῖσα ὑπὸ Βουλγάρων καὶ Βουλγαρικὴ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν παραθύρων τῆς ἐκκλησίας τῆς ὑπαρχουσῶν ἐπὶ τῶν ἁγίων δύο Βουλγαρικῶν ὀλιγοσυνάβων ἐπιγραφῶν... Ἀπλούστατα ἢ ὁ ζωγράφος τῶν ἁγίων ἦτο Βούλγαρος καὶ ἐπέγραψε Βουλγαριστὶ ἢ ὁ δαπανήσας ἦτο τοιοῦτος καὶ ἐγένετο χρήσις τῆς ἐθνικῆς του γλώσσης.

Τὸ δὲ λεγόμενον περὶ τῆς διὰ πυροβολισμῶν γενομένης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποπείρας ἐξαφανίσεως τῆς ἐτέρας ἐπὶ τῶν παραθύρων Βουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς οὐ μόνον δηλοῖ τὴν παχυλὴν τοῦ ιστοριογράφου ἄγνοιαν τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς, ἀλλ' εἶναι καὶ τοῦ γελοίου κατώτερον. Ὁ Ἑλλήν ἔχει βαθὺ ἐξ οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ προσκυνεῖ τὰς εἰκόνας ὡς εἰδωλολάτρης ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν τῶν ἁγίων κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην του καὶ ἑναρξιν ἔργου. Ἐπομένως οὐδ' ὁ ἐσχάτος κακοποιὸς

(1) Jirecek - Argyrow, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 248—250.

(2) Ἡ οἰκογένεια τῶν Κούρτοβιτς ἢ Τσαλόγλου, παροικιῶδης διὰ τὰς ἀγαθοεργίας τῆς, ἠλλήνιζε ἔχουσα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Βούλκου Κούρτοβιτς ἱατρὸς Βούλκοβιτς διετέλεσε διπλωματικὸς τῆς Βουλγαρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει πρᾶκτωρ. Ἀνεψιὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι ὁ μέγας τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Ζαχαριζαίου εὐεργέτης Ἰωάννης Τσαλίδης, ὅστις ἀποθανὼν ἐν Αἰγύπτῳ κατέστησε γενικὸν κληρονόμον τὴν προειρημένην κοινότητα.

θὰ ἐπεχειρεῖ πυροβολισμὸν κατὰ τῆς ἀγιογραφίας, ὡς γινόμενον κατ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου, ἐξ ἐμφύτου φόβου ἢ δεισιδαιμονίας μὴ ἐφελέκυσθαι τὴν τιμωρίαν του ὑπὸ τοῦ ἁγίου αὐθαρεῖ, παραλυομένης λ. γ. τῆς πυροβολοῦσης χειρὸς του. Ἐὰν πράγματι ἐσκοπεῖτο ἡ ἀπάλειψις τῆς ἐπιγραφῆς, ἦτο δυνατόν νὰ συντελεσθῇ τοῦτο οὐχὶ διὰ πυροβολισμῶν, ἀλλὰ τῇ βοήθειᾳ συνήθους κλίμακος, ἅτε τῆς ἐπιγραφῆς μὴ κειμένης ὑψηλότερον τῶν πέντε μέτρων. Βανδαλισμοὶ τοιοῦτοι καὶ χειρότεροι διεπράττοντο ὑπὸ τῶν μισαλλοδόξων Μωαμεθανῶν, οἵτινες ἐβεβήλουν πολλὰκις τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἱεροσουλῶντες, θραύοντες σκεύη καὶ εἰκόνας καὶ ἐξορύσσοντες τῶν ἐπὶ τῶν τοιχογραφῶν ἁγίων τοὺς ὀφθαλμούς. Ὁ ἀξιώσιμος κ. Σίσκοφ εἶναι ἱκανῶς πρεσβύτης καὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἔχη ζωηράν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐπαχθοῦς Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀφοῦ μάλιστα κατὰ γινεται ἀπὸ τινος τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης κομῶν, ὧν οἱ Μωαμεθανοὶ κάτοικοι ἐφημιζοντο ἐπὶ βαρβαρότητι καὶ μισαλλοδοξίᾳ. Δέον δὲ νὰ μὴ λησμονῇται ὅτι καὶ αὕτη ἡ μονὴ ἐδωρήθη κατὰ τὴν διὰ τῆς Ροδόπης υποχώρησιν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων μετὰ τὴν μάχην τῆς Φιλίππουπόλεως. Εὐτυχῶς δὲν ἐπυρπολήθη ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Βελασίσης.

Ὡσαύτως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃται ἀληθείας καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ὀψιγενοῦς Βουλγάρου Φιλίππουπολίτου καὶ μυθοπλαστοῦ Κ. Μωραβένωφ λεγόμενον (') ὅτι ὁ ἡγούμενος Νικόδημος θέλων νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ ἐν τῇ μονῇ σφ-

(1) Κ. Μωραβένωφ, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 213. Ὁ κὺρ Κωστάκις Μωραβένωφ, ὁ ἐπιλεγόμενος Μουχαμπετλῆς (=ἀνεκδοτολόγος) γεννηθεὶς ἐν Φιλίππουπόλει ἐκ μητρὸς Ἑλληνίδος καὶ πατρὸς ἑλληνίζοντος ἐξ Ἀβραδάλων ἀπεφοίτησε τῆς Ἑλλ. κεντρικῆς σχολῆς καὶ ἦτο Ἕλλην μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1861 προσλήψεως αὐτοῦ ὡς ὑπαλλήλου τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καταστημάτων Ταψιλέστωφ. συνεντευκτηρίου τῶν ἐπιστῶν Βουλγάρων τῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἀγωνιζομένων. Ἐκεῖ συνελθὼν ἐκ τῆς πλάνης του καὶ μεταβαπτισθεὶς εἰς τὴν ἀγνὴν τοῦ Βουλγαρισμοῦ κολυμβήθραν συνέταξε τὸ περὶ Φιλίππουπόλεως ἔργον του ἐν ἔτει 1860, ὅποτε ἐν ὀξυτάτῳ σημείῳ, ὡς αὐτὸς λέγει, διετέλουν αἱ μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων Φιλίππουπολιτῶν σχέσεις ἕνεκα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνος. Ἐν αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις φηναφήμασι καὶ μυθοπλαστίαις ὑποστηρίζει ὅτι πάντες οἱ Ἕλληνες Φιλίππουπολίται ἦσαν Βούλγαροι καὶ διαίρει αὐτοὺς εἰς *Γκουντελοῦδες* - Βουλγάρους ἐξελληνισθέντας διὰ τοῦ σχολείου καὶ τῆς ἐκκλησίας, *Λαγκερᾶδες* - μετοίκους ἐκ Στενιμάχου καὶ Βοδενῶν, ἐξελληνισμένους Βουλγάρους καὶ τούτους, *Κουτσοβλάχους* ἑλληνομανεῖς καὶ *Ἀλλοδαπούς*, τοὺς κεκτημένους οἰανδήποτε ξένην ὑπηρεσίαν. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο μνημεῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγαρικὸν ἀναγνωστήριον ἐν ἰδίῳ χειρογράφῳ, ὅπερ κατέκειτο ἐκεῖ ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν οὐδενὸς πρόσχῃς ἀξιώθεν ὑπὸ τῶν συγχρόνων Βουλγάρων τῶν γνωρίζοντων τὰ πράγματα. Πρὸ δεκαετίας, ὅτε ἡ διεθνὴς κατὰ τὰς συνθήκας ὁρισθεῖσα ἐπιτροπεία ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Σοφίᾳ πρὸς ἐκκαθάρισιν τῶν περιουσιῶν ἰδίων τε καὶ τῶν κοινοτήτων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, τῶν μεταναστευσάντων ἐξ ἐκατέρως τῶν χωρῶν τῶν. ὁ Φιλίππουπολίτης Κ. Κάλσεφ, ἕτερος ἀγνὸς Ἰουδαῖος, ἀνήγαγε τὸν πολυτίμητον τοῦτον ἐθνικὸν θησαυρὸν ἐκ τῆς ἀφανείας εἰς φῶς, εἰς ὃν μεγίστη ἀπεδόθη σπουδαί-

ζόμενα Βουλγαρικὰ βιβλία συνέλεξεν ἅπαντα εἰς κιβώτιον καὶ ἀνεγειρομένου τοῖχου τινὸς τῆς μονῆς κατέβαψεν ἐν τοῖς θεμελίοις αὐτοῦ. Περὶ τῆς τοιοῦτο τρόπῳ ἐξαφανίσεως Βουλγαρικῶν βιβλίων γενομένης καὶ ὑπ' ἄλλων Ἑλλήνων κληρικῶν ἀλλαχοῦ ἀνέγνωμεν καὶ ἐν ἄλλοις Βουλγάρων βιβλίοις. Ἀνεκαθεν ὑπῆρχεν ἐκκλησιαστικὴ συνήθεια ἀνεγειρομένων ἐκκλησιῶν νὰ κατορύσσωνται ἐντὸς τῶν θεμελίων αὐτῶν ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἐφθαρμένα καὶ ἄχρηστα, παλαιὰ εἰκόνες καὶ ὁστ' ἁγίων μετ' εὐχῶν καὶ ἁγιασμοῦ πρὸς στερέωσιν τῶν ἱερῶν κτιρίων. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἀκολουθῶν καὶ ὁ Νικόδημος κατάρυξε τὰ ἄχρηστα ὡς δυσανάγνωστα ἐκ τῆς φθορᾶς καταστάντα τῆς μονῆς βιβλία, ἐν οἷς ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρχον καὶ Βουλγαρικὰ. Εἰς τοῦτο οὐδεμία διπλοβουλίᾳ ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ καὶ μάλιστα ἀφοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἡγουμενείας τοῦ Νικοδήμου Βουλγαρικὰ βιβλία, ἡδύνατο νὰ θερμάνῃ χειμερινήν τινα νύκτα τὸ κελλὶον τοῦ ἀνάπτον τὴν θερμάστραν δι' αὐτῶν.

§ 16) Ἡ μόνη ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ μονὴ περιήλθεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τοὺς Βουλγάρους, δηλ. ὅτι οἱ ἐν αὐτῇ μονάσαντες ἔτυχε νὰ εἶναι Βούλγαροι καὶ νὰ ποιῶνται ἐν ταῖς ἀκολουθίαις χρῆσιν τῆς Σλαβικῆς γλώσσης, εἶναι κτιτορικὴ τις Βουλγαρικὴ ἐπιγραφή κρήνης ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἀπὸ τοῦ 1696, κατακειμένη νῦν ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη κατὰ πιστὴν μετάφρασιν ἔχει ὡς ἑξῆς: «Αὕτη ἡ κρήνη ἐκτίσθη | ἡγουμενεύοντος Στεφάνου ἱερομονάχου | καὶ προηγουμενεύοντος Θεοφάνους ἱερομονάχου. | Κτίτορες ἦσαν Κύριλλος ἱερομόναχος | καὶ ὁ ἱερεὺς Ἀνανίας καὶ ὁ ἱερεὺς | Μεθόδιος ἐν ἔτει ζσδ' (=7204), μηνὶ Αὐγούστῳ, ἑκτῇ ἡμέρᾳ. | Ὑπὸ τοῦ μαΐστορος Νικολάου».

Κατὰ τὸν Σίσκοφ ἡ ἐπιγραφή ἦτο ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ Ἀγιάσματος, ὑπελαμβάνετο δὲ ὡς Ἑλληνικὴ ἕνεκα τοῦ ἐξ ἀσβέστου ἐπιχρίσματος αὐτῆς, ἐφ' οὗ ἀνεγινώσκοντο Ἑλληνικὰ γράμματα· ἐφάνη δὲ ὅτι ἦτο Βουλγα-

τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου τῆς Πλόβδιφ πρὸς διεκδίκησιν τῆς περιουσίας τῆς Ἑλλ. κοινότητος ὡς Βουλγαρικῆς. Τὸ κειμήλιον κατετέθη εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην Σοφίας, εὐτυχῶς ὁμως πρὸς τέρψιν τῶν Ἑλλήνων διὰ τὰς *νοστιμάδες* του ἐξετυπώθη ὑπὸ τοῦ δήμου Φιλίππουπόλεως, ὅπως χρησιμοῦσθαι ὡς ἱστορικὴ ὅλη διὰ τὴν μέλλουσαν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας Φιλίππουπόλεως. Τὴν ἐκδοσὶν ἐφιλοτέχνησεν ὁ Βούλγαρος διδάκτωρ τοῦ δικαίου Ἀλέξανδρος Κ. Πέεφ, ἑγγονος μητροῦθεν τοῦ μεγαλεμπόρου Φιλίππουπολίτου Κλεάνθους μεταγράφας τὸ κείμενον πολλαχοῦ εἰς τὴν νῦν γραφομένην Βουλγαρικὴν γλῶσσαν, σχολιάσας καὶ συμπληρώσας. Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ βιβλίου ὁ κὺρ Κωστάκις λέγει περὶ ἑαυτοῦ: «ἐξεπαιδεύθην ἐν Φιλίππουπόλει, ὅπου ἐγεννήθην κατ' οὗς χρόνους δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ Βούλγαροι καὶ ἡ μεγίστη τοῦ ἀνθρώπου ταπεινῶσις ἦτο νὰ καλεῖται τις Βούλγαρος, τὴν μητρικὴν μου δὲ γλῶσσαν (τὴν Βουλγαρικὴν δηλ.) ἤρξαμην μανθάνων μόλις κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν καὶ πέμπτον τῆς ἡλικίας μου ἔτος» !! Αὐτόθι σελ. 11.

ρική ἀποτριβέντος τοῦ ἐπιγράμματος. Ὑποθέτω ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ ἱστοριογράφου, διότι ἐν τῷ κειμένῳ τῷ Βουλγαρικῷ δὲν διατυπύεται σαφῶς καὶ ἐνδέχεται νὰ ἐκληφθῇ ὅτι πρόκειται περὶ παλιμνήστου ἐπὶ πλακός, δηλ. ὅτι ἐπὶ τῆς Βουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς ἐχαράχθη ἡ Ἑλληνικὴ καὶ εἴτα ἐπεγράφη ἡ πλάξ. Ὁ Γάλλος μεταφραστὴς εἶναι πῶς σαφέστερος. «Au monastère est encore conservée une plaque de pierre trouvée maçonnée dans le mur de la façade de l'Aïazma, enduite de chaux et portant une inscription grecque; mais cette inscription ayant été un peu effacée, on peut lire au dessous des mots Bulgares, qui rapportent que la fontaine sacrée était construite par l'abbé Stephane κτλ.». Κατὰ τοὺς ἐν τῇ μονῇ ὁμοῦς ἐπιδείξαντας ἡμῖν τὴν ἐπιγραφὴν τῷ 1924, ἀνευρέθη αὕτη, ὡς ἔχει νῦν, πρὸ τινων ἐτῶν κατακεχωσμένη πρὸς τῆς μονῆς, οὐδεμιᾶς ἄλλης διασαφήσεως παρασχεθείσης οὔτε περὶ τοῦ τόπου τῆς καταχωσέως τῆς οὔτε περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου καὶ τρόπου τῆς ἀνευρέσεως αὐτῆς μεθ' ὅλας τὰς περὶ τούτου ἐπιμόνους ἐρωτήσεις ἡμῶν. Ἡ ἀντίρρασις αὕτη γεννᾷ ἀμέσως ὑπονοίας περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιγραφῆς, ἐνισχυόμενας καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς.

Ἡ πλάξ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῆς Ροδόπης λευκοῦ λίθου, ἐξ οὗ καὶ αἱ τῶν ἄλλων τῆς μονῆς ἐπιγραφῶν, ἔχει τὸ σχῆμα, τὰς διαστάσεις καὶ τὴν κατεργασίαν τῆς πλακὸς τῆς ἀπὸ τοῦ 1830 ἐπιγραφῆς τῆς ἐν τῇ κάτω αὐτῇ κρήνης ἐκλιπούσης νῦν. Εἶναι λευκοτάτη, οἷονεῖ πρὸ μικροῦ χρόνου τοῦ μαρμαρογλυφεῖου ἐξεληθούσα καὶ οὐδὲν ἔχον παλαιότητος παρουσιάζει καίπερ ἔχουσα βίον ὑπὲρ τὰ 200 ἔτη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μεταγενεστέρας ἐνεπιγραφίτους μεταβαλλούσας χρῶμα. Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου τῶν γραμμάτων τῶν τριῶν ἐμμέτρων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὅστις ἐλήφθη ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ νάρθηκος ἐπιγραφῶν. Εἶναι ἀκέραια καὶ ἀτριβῇ οὐδεμίαν βλάβην ὑποστάντα εἴτε ἐκ τῆς παλαιότητός των εἴτε ἐκ τῆς κατὰ Σίσκοφ ἀσβεστόσεως τῆς πλακὸς καὶ τοῦ ἀποκαθαρισμοῦ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀσβέστου ἢ ἐκ τῆς ἐν τῇ γῇ ὑγρασίας ἕνεκα τῆς κατὰ τοὺς ἐν τῇ μονῇ κατορύξεως τῆς πλακὸς.

Ἐπειδὴ δέ, καθ' ὅσον ἡμεῖς ἀσφαλῶς γνωρίζομεν (1), οὐδεμία τοιαύτη ἐπιγραφὴ ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ Ἀγιάσματος, κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου τῷ 1830 ἢ ἀλλαχοῦ, ἀρ' ἑτέρου δὲ ὑποτιθεμένου ὅτι αὕτη προέρχεται ἐξ ἄλλης κρήνης καὶ κατορύχθη ὡς Βουλγαρικὴ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, εὐλογώτερον θὰ ἦτο νὰ κατασυντριβῇ, ὅπως μὴ ἀποκαλυφθῇ ποτε, ἔχο-

(1) Ἀπὸ τοῦ 1887 πολλάκις ἐπισκεψάμενοι τὴν μονὴν καὶ παραθερίσαντες ἐν αὐτῇ ἀνέγνωμεν ἀπάσας τὰς ἐπιγραφὰς τῆς. Ὀλίγας δὲ ἡμέρας πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς μονῆς τῷ 1906 μεταβάντες εἰς αὐτὴν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν παραθερισουσῶν ἐν αὐτῇ φίλων οἰκογενειῶν Π. Βογιαρίζου καὶ Θεοφανοῦς Νέμτσουλου ἀντεγράψαμεν πάσας τὰς ἐπιγραφὰς τῆς χειραγωγούμενοι ὑπὸ τοῦ τότε ἡγουμένου τῆς φίλου ἱερομονάχου Κωνσταντίου.

μεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι νόθος καὶ ὑποβολιμαία χαραχθεῖσα μετὰ τὸ 1906. ἴσως ἡγουμένους τῆς τῆς μονῆς ὁπτασιασθεῖς ἢ θρησκευτικῇ ἐμπνεύσει κινήθεις προέβη εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ χάραξιν τῆς ἐπιγραφῆς μιμηθεῖς θαυμασίως τὸν τύπον τῶν γραμμάτων τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἔπλασε τὸν περὶ ἀνευρέσεως αὐτῆς μῦθον, ὅπως παρουσιάσῃ τὴν μονὴν ὡς ἄλλοτε Βουλγαρικὴν καὶ δὴ ἀφθονοῦσαν εἰς μοναχοὺς.

Τοιαῦται δὲ θρησκοκλήπτοι καὶ ἐθνόκληπτοι ἅμα πράξεις δὲν σπανίζουσι παρ' ἐνίοις τῶν Βουλγάρων κληρικῶν. Τῷ 1905 οἱ τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσης (Βατοκόβου) μοναχοὶ ἀνασκάψαντες τάφον ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας διεκρίρυσαν ὅτι ἀνεῖρον τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ τελευταίου Βουλγάρου πατριάρχου Τυρνόβου Εὐθυμίου, διαπιστομένου τούτου ἐκ τῆς συνευρεθείσης ἐκ λευκοσιδήρου ἐπιγραφῆς «Εὐθύμιος πατριάρχης Τυρνόβου». Ἐν τούτῳ κατὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς πρὸς ἔλεγχον τοῦ γεγονότος ἀποσταλείσης ὑπὸ τοῦ ἐκπορευομένου καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου εἰδικῆς ἐπιτροπείας: «Ἡ Σλαβικὴ ἐπιγραφὴ ἡ ἐν τῷ τάφῳ εὑρεθεῖσα τῷ 1905 παλαιογραφικῶς ἐξεταζομένη οὐδαμῶς εἶναι μεσαιωνικὴ· εἶναι πρόσφατον τεχνούργημα προερχόμενον ἐκ μεγάλου πατριωτισμοῦ (c'est une fabrication récente, acte de patriotisme fervent). Ἄλλως τε εἰς τῶν πλαστοργῶν ὁμολόγησε τὸ σφάλμα του (1)». Ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ αἱ μέχρι τοῦ 1932 σφρζόμεναι λαμπραὶ τοῦ Πυθαγόρα, Σωκράτους, Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους ἐν φυσικῷ μεγέθει εἰκονογραφίαι ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς τραπέζης (ἐστιατορίου) ἐξηφανίσθησαν. Ἐν τῇ θέσει τῶν δύο φιλοσόφων ἠνοίχθησαν παράθυρα, οἱ δὲ ἄλλοι δύο ἐξηγιάσθησαν καὶ ἐξεβουλαγίσθησαν μεταμορφωθέντες δι' ἀλλοιώσεων εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τῆς Ρήλας καὶ τὸν πατριάρχην Τυρνόβου Εὐθυμίου μετὰ Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν! Ἡ ὑποβολὴ δὲ Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν εἰς τὰς καταληφθείσας Ἑλληνικὰς ἐκκλησίας εἶναι συνήθης· πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τοιχογραφιῶν Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ μὴδ' αὐτῶν τῶν κτιτορικῶν ἐξαιρουμένων ἀντικατεστάθησαν διὰ Βουλγαρικῶν. Ἡ ἄνωθι λ. χ. τῆς εἰσόδου τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἐκκλησίας τῆς ἀγίας Κυριακῆς κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἀντικατεστάθη μεταφρασθεῖσα ἐπὶ λέξει διὰ Βουλγαρικῆς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐκκλησίας (1891). Ὁ ἀναγινώσκων αὐτὴν σήμερον νομίζει ὅτι αὕτη ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς πλακὸς τῷ 1832, ὅτε ἀνεκτίσθη ἡ ἐκκλησία. Ἡ εἰλικρίνεια ἀπῆται παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ νὰ παρατεθῇ καὶ Βουλγαρικὴ αὐτῆς μετάφρασις.

§ 17) ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον ἐμακρογόρησα ἀναιρῶν περὶ τῆς μονῆς γνώ-

(1) Bulletin de la société archéol. Bulgare, τόμ. II, ἔτ. 1911, σελ. 23. Μυττ. Ἀποστολίδου, ὁ Στενίμαχος, σελ. 33. - Μέλη τῆς ἐπιτροπείας ἦσαν οἱ καθηγηταὶ τοῦ ἐν Σοφίᾳ πανεπιστημίου Ἰορδάνης Ἰβανῶφ μεσαιωνοδίκης καὶ Μπόγδανος Φίλωφ ἀρχαιολόγος.

μην ὅτι αὕτη, ὥς καὶ αἱ ἄλλαι ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναί, ἦτο ἀνέκαθεν Βουλγαρική καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατελήφθη, ἐπομένως δικαίως ἐν ἔτει 1906 περιῆλθεν εἰς τοὺς νομίμους αὐτῆς δικαιοῦχους. Ἐπραξα ὁμῶς τοῦτο, ὅπως καταδείξω, πῶς γράφεται ὑπὸ ἐνίων Βουλγάρων ἡ ἱστορία χάριν τῶν ὁμογενῶν τῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἄλλῶς τε καὶ φιλοπόνου κ. Σίσκωφ, ὅστις ἔχων τὴν μόνιμον ἰδέαν ὅτι πάντα τὰ ἐν Θράκῃ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἤδη Βουλγαρικοῦ βασιλείου, ἴσως καὶ πρότερον, ἦσαν καὶ εἶναι Βουλγαρικά, οὐδεμίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπαρξίν οὐδ' ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἐπήλυδας ἀναγνωρίζει κατὰ τὸ παρελθόν. Ὑπὸ τοιοῦτον δὲ πνεῦμα ἔχει συνθέσει καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Πλόδδης ἀποφεύγων νὰ κάλῃ αὐτὴν διὰ τοῦ δυσχίλιετος ἱστορικοῦ τῆς ὀνόματος. Ἐκ τῶν ἐν τῇ μελέτῃ ὁμῶς ταύτῃ περὶ τῆς μονῆς ρηθέντων καὶ ἀναιρεθέντων δύναται τις νὰ κρίνῃ καὶ περὶ τῆς ἀκριβείας καὶ ἀληθείας τῶν περὶ Φιλίππουπόλεως ἐξιστορουμένων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πλόδδης, ἥτις ἔχουσα καὶ τὴν παράλληλον εἰς τὴν Γαλλικὴν μετάρφρασιν εἶναι ἡ μόνη πηγὴ εἰς τοὺς ξένους, τοὺς θέλοντας νὰ μελετήσωσι τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου, τῆς λαμπροτάτης μητροπόλεως τῆς τῶν Θρακῶν ἐπαρχίας (*).

Ἡ μονὴ ἀπὸ τοῦ 1906 ἀνήκει εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Πλόδδης, διοικουμένη ὑπὸ ἡγουμένου ὀρίζομένου ὑπ' αὐτῆς καὶ λογοδοτοῦντος αὐτῇ περὶ τῆς ὅλης διαχειρίσεως τῶν κτημάτων καὶ τῶν ἐσόδων τῆς. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὥς καὶ τὰ ἀκολουθήσαντα τῶν πολέμων φαίνεται ὅτι παρημελήθη πολὺ καὶ τῷ 1924 διετέλει, ὥς ἰδίως ὁμῶς ἀντελήφθημεν, εἰς ἀξιοδάκρυτον κατὰστασιν οὐδαμῶς διαφέρουσα ρυπαροῦ στάβλου. Σήμερον ὁμῶς διακρίνεται διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τάξιν καὶ ἀκραν καθαριότητα, ὀφειλομένην προφανῶς εἰς τὸν ρέκτην καὶ λόγιον ἡγουμένον αὐτῆς, τὸν ἐκ Τυρνόβου ἱερομόναχον Κλήμεντα, ὅστις διευθύνει καὶ τὴν αὐτῇ λειτουργοῦσαν ἀδεία τῆς ἱερᾶς Συνόδου ἱεροψαλτικὴν σχολήν. Ἡ τῶν μαθημάτων τῆς σχολῆς περίοδος εἶναι ἐννέα μηνῶν, τὰ δὲ τῶν τροφίμων δίδακτρα καὶ θρόντρα 4 χιλιάδες λεβίων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὸ παρὸν σχολικὸν ἔτος φοιτῶντων ἀνέρχεται εἰς 60. Ἡ πειθαρχία δὲ αὐτῶν ἐν ταῖς παραδόσεσι, τοῖς διαλείμμασι, τῷ καθημερινῷ ἐκκλησιασμῷ καὶ τῷ συσσιτίῳ εἶναι ὑποδειγματική. Οὕτω ἡ μονὴ ἐξυπηρετοῦσα τὴν ἐκκλησίαν ἐκπληροῖ τὸν ἱερόν της σκοπὸν, δίκαιος δὲ ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὴν ἱεράν τῆς Πλόδδης μητρόπολιν καὶ ἰδίως εἰς τὸν γηραιὸν αὐτῆς μητροπολίτην κύριον Μάξιμον, ὅστις διὰ τῆς ἱεροψαλτικῆς σχολῆς φροντίζει νὰ ἐφοδιάξῃ τὰς ἐκκλησίας τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου τῆς ἐπαρχίας του δι' ἱεροψαλτῶν ἀξίων τοῦ ἱεροῦ τῶν προσορισμοῦ. Εὐγε.

Ἐν Φιλίππουπόλει, 1η Δεκεμβρίου 1935.

(1) Δυστυχῶς καὶ ὁ συντάκτης τοῦ περὶ Φιλίππουπόλεως ἄρθρου ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθεροδάκῃ ταύτην ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΚΟΥΚΛΕΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΕΡΩΝΥΜΟΥ ΑΥΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΛΕΤΗΝ

Σελ.	3 σημ.	ἀντί	ἐπιγραφή	γραπτέον	περιγραφή
6	>	>	Perrastos	>	Petrizos
8	στίχ. 14	>	τῆς Ροδόπης	>	τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης
10	>	8	ὡς ἄγονος	>	ἡ ἄγονος
11	>	3	τῆς λεγομένης μάχης	>	λεγομένη μάχη
11	>	4	τῆς συγκροτηθείσης	>	ἡ συγκροτηθεῖσα
12	>	1	βασιλικόν, ἀνακτόριον	>	Βασιλικόν, Ἀνακτόριον
12	>	32	μποῦμ	>	μποῦκ
13	>	12	μάλη	>	μάλα
13	>	8	βερμπόν	>	βερμπά
14	>	16	καὶ εἰς τὰ διάφορα προσθήκας	>	διάφορα—προσθήκαι
15	>	21	ἡ θολὺς	>	ἡ θολὺς
17	>	7	εἰς τὴν ὡς ἄνω	>	εἰς τὴν ἄνω
18	>	3	μέχρι τριακονταετίας	>	μέχρι πρὸ τριακονταετίας
18	>	12	τῷ πεφυρακτωμένῳ	>	τῷ πεφυρακτωμένῳ σιδήρῳ
18	σημ. 4	>	Pauly's	>	Pauly's
29	στίχ. 21	>	τῶν νέων	>	τὸν νεῶν (ναὸν)
29	>	21	αἰγλή	>	αἰγλή
30	>	24	Βυζαντινῶν	>	Βυζαντιακῶν
32	>	2	καλεῖται	>	καλεῖται τοῦτο
33	>	35	ἀποδημούντων	>	παρ' ἀποδημούντων
36	σημ.	>	Γκουντελοῦδες	>	Γκουντελάδες
40	στίχ. 4	>	ἐνίων	>	ἐνίων
40	>	5	ἄλλως τε	>	ἄλλως
40	>	26	τὴν αὐτῇ	>	τὴν ἐν αὐτῇ.